

ACTIEPROGRAMMA RUIMTE EN CULTUUR
ARCHITECTUUR- EN BELVEDEREBELEID 2005 - 2008

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	3
VOORWOORD	4
1 AGENDA	6
1.1 INLEIDING.....	6
1.2 NEDERLAND VERANDERT SNEL.....	8
1.3 DOORDACHT INGRIJPEN IN DE RUIMTE.....	10
1.4 OPGAVEN VANUIT HET RUIMTELIJK BELEID	12
1.5 BUNDELING ARCHITECTUURBELEID EN BELVEDEREBELEID	15
1.6 UITGANGSPUNTEN VOOR DE ACTIES	18
2. ACTIES	21
2.1. VOORBEELDPROJECTEN	24
2.2 WETTELIJK KADER.....	32
2.3 INVESTERINGSPROGRAMMA'S.....	34
2.4 STIMULEREN, FACILITEREN EN KENNISONTWIKKELING.....	36
3 SAMEN WERKEN AAN RUIMTELIJKE KWALITEIT	42
3.1 AANSTURING EN UITVOERING VANUIT HET RIJK	42
3.2 DECENTRALE OVERHEDEN.....	45
3.3 ARCHITECTUUR- EN ERFGOEDINSTELLINGEN.....	46
3.4 OVERIGE PARTNERS	52
BIJLAGE 1 LESSEN UIT RECENT ARCHITECTUUR- EN BELVEDEREBELEID	56
BIJLAGE 2 FINANCIËLE INZET 2005-2008	58

SAMENVATTING

Nederland verandert snel. Het vertrouwde beeld van steden en ommeland – tot voor kort nog moeiteloos te herkennen – maakt plaats voor een landschap waar de bebouwing zich verder verspreidt over het land. Het areaal natuur neemt toe, het areaal landbouw neemt af. Het water wordt niet meer uitgesloten, maar krijgt juist meer ruimte. Infrastructuur raakt steeds meer verweven met andere functies.

De grote veranderingen in de afgelopen en komende jaren zetten de ruimtelijke kwaliteit van Nederland onder druk. Dat geldt voor de economische en ecologische aspecten en zeker ook voor de culturele: de architectuur van gebouwen en de inrichting van gebieden en landschappen. De noodzakelijke versterking van de aandacht voor deze culturele aspecten in de ruimtelijke ordening vormt de aanleiding voor het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*.

Bij ruimtelijke ingrepen is oog nodig voor vernieuwing én geschiedenis. Om integrale afwegingen te kunnen maken, is vroegtijdige inbreng van de ontwerpende disciplines én de versterking van de rol van cultuurhistorie vereist. Op basis van zorgvuldige analyse kan een goed ontwerp tot stand komen dat het bestaande versterkt, dan wel bewust doorbreekt. Zo wordt gewerkt aan ontwikkeling en behoud van karaktervolle steden, dorpen en landschappen.

Het actieprogramma bundelt het architectuur- en Belvederebeleid en zorgt voor een meer complete en consistente inbreng vanuit het cultuurbeleid en het ruimtelijke beleid. Hierbij is een belangrijke rol weggelegd voor de architectuur- en erfgoedinstellingen die in het kader van de Cultuurnota worden gesubsidieerd. Voor de uitvoering van meeste ruimtelijke ontwikkelingen is niet het rijk initiatiefnemer, maar zijn dit de decentrale opdrachtgevers en marktpartijen. Met dit actieprogramma stimuleert het rijk hen om de culturele component bij ruimtelijke opgaven te versterken.

Het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* staat in het verlengde van de Nota Ruimte en de in samenhang daarmee uitgebrachte beleidsnota's. De acties hebben betrekking op de daar geformuleerde ruimtelijke opgaven en sluiten aan bij de uitvoeringsprogramma's van de zeven betrokken departementen. Ze bestrijken stad en land, wegen en water, ook in onderlinge samenhang. De acties benadrukken het belang van interdisciplinair ontwerpend onderzoek op ieder schaalniveau: van de cultuurlandschappen van het Groene Hart en het Rivierengebied tot aan de interieurs van ambassades en het Nieuwe Rijksmuseum.

VOORWOORD

Nederland verstaat de cultuur van het *maken*. Wij hebben van zeearmen meren gemaakt. Meren zijn ingepolderd. Polders zijn in cultuur gebracht voor landbouw. Op hun beurt zijn landbouwgronden geschikt gemaakt voor woningen en bedrijventerreinen. We hebben zandverstuivingen beplant met bomen, duinen omgevormd in havens en havens weer tot binnensteden. Wij hebben verschillende lagen infrastructuur aangelegd en verknoopt. Uiterwaarden zijn nieuwe natuurgebieden geworden en woonwijken, waar de eerste bewoners nog wonen, zijn alweer gerenoveerd.

Het kabinet wil ruimte voor nieuwe ontwikkelingen scheppen. In de Nota Ruimte, de Nota Mobiliteit en het Meerjarenprogramma Infrastructuur en Transport, de Agenda voor een Vitaal Platteland, de nota Pieken in de Delta en het Actieplan Bedrijventerreinen worden de kaders voor die ontwikkelingen benoemd. Inzet is het realiseren van ruimtelijke kwaliteit door integrale versterking van de economische, ecologische en sociaal-culturele waarden. Het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* richt zich op de culturele waarden: het meer betrekken van ontwerpende disciplines bij de ruimtelijke inrichting en een ontwikkelingsgerichte inzet van cultuurhistorie.

De verbinding tussen het cultuurbeleid en het ruimtelijk beleid kreeg in het afgelopen decennium gestalte door drie opeenvolgende architectuurnota's en door de Nota Belvedere, die is gericht op een grotere invloed van de cultuurhistorie bij de ruimtelijke inrichting. In het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* wordt de uitvoering van het architectuurbeleid en het Belvederebeleid in één programma verbonden. Het programma geeft een vervolg aan de architectuurnota Ontwerpen aan Nederland en actualiseert het Belvederebeleid, dat doorloopt tot en met 2009. Er wordt niet ingezet op nieuwe ambities en beleidsdoelen, maar doorgepakt op basis van de successen en lessen uit de afgelopen jaren. Het accent in de acties ligt op de uitvoering van beleid en de aansluiting bij concrete ruimtelijke opgaven.

Het belangrijkste doel van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* is de versterking van de ruimtelijke kwaliteit van onze gebouwen, dorpen, steden en landschappen. De uitvoering daarvan vraagt geïnspireerde opdrachtgevers en ontwerpers, die oog hebben voor duurzaamheid en de maatschappelijke betekenis van hun keuzes en handelen.

Het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* stelt geen nadere verplichtingen, maar wil de uitvoerders van het ruimtelijk beleid verleiden tot stevige culturele ambities. Dit actieprogramma biedt hen aanvullend gereedschap om ruimtelijke kwaliteit tot stand te brengen. Het rijk etaleert zijn eigen voorbeeldprojecten en presenteert de middelen en faciliteiten van het architectuur- en Belvederebeleid.

Het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* wordt gedragen door zeven ministeries. Met deze verbrede en gecoördineerde inzet beoogt het rijk – samen met decentrale overheden, instellingen, marktpartijen en andere betrokkenen – de ruimtelijke kwaliteit van Nederland te verrijken.

mr Medy C. van der Laan
Staatssecretaris van Cultuur en Media

Sybilla M. Dekker
Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

dr C.P. Veerman
Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

drs K.M.H. Peijs
Minister van Verkeer en Waterstaat

ir C.E.G. van Gennip MBA
Staatssecretaris van Economische Zaken

dr B.R. Bot
Minister van Buitenlandse Zaken

C. van der Knaap
Staatssecretaris van Defensie

1 AGENDA

1.1 INLEIDING

Behoud, ontwikkeling en creatie van ruimtelijke kwaliteit zijn in de praktijk onlosmakelijk met elkaar verbonden. Vanuit die constatering wil het kabinet de onderdelen van het cultuurbeleid die zich richten op de totstandkoming van ruimtelijke kwaliteit nauwer op elkaar betrekken. In *Meer dan de som, Beleidsbrief Cultuur 2004-2007*, plaatst het kabinet het cultuurbeleid in een nieuw perspectief: niet het maatschappelijk bewustzijn in de cultuur, maar het culturele bewustzijn in de maatschappij moet worden vergroot. De inrichting van Nederland, de voor iedereen zichtbare vorm van landschappen, steden en gebouwen, is een cultuuruiting die daarvoor bij uitstek geschikt is.

Om de culturele factor in de ruimtelijke inrichting van Nederland te behouden en te versterken, moet het cultuurbeleid zich expliciet verbinden aan de ruimtelijke ordening. Dit gebeurt al sinds begin jaren negentig met een zelfstandig architectuurbeleid. In 1999 werd in het rijksbeleid de koppeling tussen cultureel erfgoedbeleid en ruimtelijke ordening versterkt met de Nota Belvedere. Door het architectuur- en Belvederebeleid nu in één programma te verbinden wordt de basis voor de culturele ambities in het ruimtelijk beleid versterkt en de interdepartementale samenwerking wordt verbreed. Een vroegtijdige inbreng van de ontwerpende disciplines én de versterking van de rol van de cultuurhistorie in ruimtelijke planvorming staan hierbij voorop.

Met de Nota Ruimte legt het kabinet de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het ruimtelijk beleid in hoge mate bij decentrale overheden en private partijen. In de nota is een basiskwaliteit vastgelegd waaraan moet worden voldaan. Het rijk wil daarnaast anderen stimuleren en 'verleiden' tot het realiseren van hogere ruimtelijke kwaliteit. Om deze ambities op het terrein van cultuur en cultuurhistorie te stimuleren is in de Nota Ruimte dit *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* aangekondigd. Het actieprogramma biedt gereedschap dat – direct en indirect – voor provincies, gemeenten, waterschappen en andere partijen te gebruiken is om ruimtelijke kwaliteit tot stand te brengen en zo bij te dragen aan een betekenisvol en aantrekkelijk Nederland.

Het rijk levert met de instrumenten en activiteiten van het architectuur- en Belvederebeleid een bijdrage aan de ontwikkeling van het ontwerpklimaat in Nederland, waarin oog is voor vernieuwing én geschiedenis. Een klimaat waarin het besef groeit dat ruimtelijke ingrepen een culturele opgave zijn. Een vroegtijdige inzet van ontwerpende en cultuurhistorische disciplines draagt ertoe bij dat in ruimtelijke inrichtingsvraagstukken en processen een meer complete en integrale afweging kan plaatsvinden, gericht op versterking van de culturele waarde, de gebruikswaarde en de toekomstwaarde.

Het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* is opgebouwd uit drie hoofdstukken. In hoofdstuk 1 wordt verkend wat de actuele opgaven voor het architectuur- en Belvederebeleid zijn en op welke manier het rijk kan bijdragen aan oplossingen. Eerst wordt ingegaan op de ruimtelijke en culturele motieven (1.2) en de operationele consequenties die daaruit getrokken kunnen worden (1.3). Vervolgens worden vanuit de Nota Ruimte (1.4) en op basis van een beschouwing van het bestaande beleid (1.5) de opgaven voor het architectuur- en Belvederebeleid scherper gesteld.

Het eerste hoofdstuk sluit af met de uitwerking van deze opgaven in uitgangspunten voor de te formuleren acties (1.6).

In hoofdstuk 2 worden de acties gepresenteerd. De acties zijn ingedeeld naar gelang hun karakter: voorbeeldprojecten, wettelijk kader, investeringsprogramma's en acties gericht op stimuleren, faciliteren en kennisontwikkeling. In hoofdstuk 3 wordt nader ingegaan op het stelsel van architectuur- en erfgoedinstellingen en de organisatie van de uitvoering van de acties. Welke overheden en partijen zijn betrokken en vanuit welke rol en verantwoordelijkheid?

Ruimtelijke kwaliteit

(NB de kaders worden in opmaak gepresenteerd in 'boxen', dus los van de hoofdtekst)

Ruimtelijke kwaliteit is opgebouwd uit gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde. Bij ruimtelijke kwaliteit gaat het dus niet slechts om esthetische kwaliteit, maar om een integraal kwaliteitsbegrip waarin die drie waarden onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Deze opbouw is voor het eerst geïntroduceerd in de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening (1988), en is nog steeds van toepassing.

Van een hoge gebruikswaarde is sprake als de ruimte op een veilige wijze gebruikt kan worden voor verschillende functies (zoals wonen en werken, maar ook recreëren en verkeer en vervoer), deze functies elkaar niet hinderen, ze elkaar zo mogelijk versterken en ze toegankelijk zijn voor alle bevolkingslagen en -groepen. Belevingswaarde speelt een belangrijke rol in de leefomgeving. Daarbij gaat het om cultureel besef en diversiteit, menselijke maat, aanwezigheid van karakteristieke kenmerken (identiteit) en afleesbaarheid van (cultuur)historie en schoonheid. Ook moet in dit verband gedacht worden aan ruimtelijke variatie in bijvoorbeeld vorm, kleur en textuur, maar ook wat betreft afmetingen, harmonie en contrast, drukte en stilte, geur en geluid. Bij toekomstwaarde gaat het om kenmerken als duurzaamheid, biodiversiteit, robuustheid, aanpasbaarheid en flexibiliteit in de tijd, zowel wat betreft geschiktheid voor nieuwe gebruiksvormen als ontvankelijkheid voor nieuwe culturele en economische betekenissen.

Het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* richt zich op de versterking van de ruimtelijke kwaliteit van onze steden, landschappen en gebouwen. In dit programma wordt zoveel mogelijk het integrale begrip ruimtelijke kwaliteit gebruikt. Waar nodig worden specifieke elementen van de ruimtelijke kwaliteit afzonderlijk aangeduid, zoals de architectonische, landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit.

Culturele planologie

In de nota 'Cultuur als confrontatie' (uitgangspunten voor het cultuurbeleid 2001-2004) is een culturele planologie bepleit als vertrekpunt voor stedenbouw en inrichting van het landschap. Het begrip culturele planologie is nuttig gebleken voor het agenderen en versterken van de culturele component in de ruimtelijke ordening. Toch keert het begrip niet als zodanig terug in dit actieprogramma. Dit heeft te maken met het feit dat dit programma de grenzen van de cultuursector overstijgt: het is onderdeel van de uitvoering van het ruimtelijk beleid. Gebleken is dat bij gebruik van het begrip culturele planologie buiten de cultuursector de verwarring direct toeneemt: als er een culturele planologie is, is er dan ook een sociale, economische of ecologische? En is culturele planologie eigenlijk geen pleonasme, aangezien ruimtelijke planning per definitie een daad van cultuur is?

Het rijk geeft er de voorkeur aan om in zijn beleidsdocument een beperkt aantal begrippen te hanteren: ruimtelijke ordening, ruimtelijke kwaliteit en (ontwikkelings)planologie. Deze integrale begrippen omvatten economische, ecologische, sociale én culturele aspecten. Bij veel provincies en gemeenten zijn onder de noemer culturele planologie programma's in uitvoering of in ontwikkeling die zich richten op vergroting van de aandacht voor cultuur (beleid) in de ruimtelijke

ordening. Deze programma's sluiten aan op de ambities van het rijk, zoals genoemd in de Nota Ruimte en het Actieprogramma Ruimte en Cultuur.

1.2 NEDERLAND VERANDERT SNEL

In het Nederlands paviljoen op de negende Architectuur Biënnale van Venetië worden in de zomer van 2004 zes kaarten gepresenteerd. Deze kaarten tonen de transformatie van Nederland gedurende 150 jaar. In overzichtelijke stappen laten ze de ruimtelijke evolutie van Nederland zien. Het oudste kaartbeeld toont Nederland in 1860. In dat jaar was Nederland juist voor het eerst in zijn geheel volgens de zogenoemde driehoeksmeting in kaart gebracht. De laatste kaart toont een vooruitblik tot 2010 en geeft een mogelijk beeld van de nabije toekomst zoals deze op basis van concrete ruimtelijke plannen kan worden geschetst.

De kaarten laten zien dat Nederland in 150 jaar, als gevolg van maatschappelijke en economische ontwikkelingen, rigoureus is veranderd. Deze veranderingen hebben zich niet voorgedaan in een gelijkmatig proces. De kaart van 1920 laat zien dat de Woningwet van 1901 ingrijpende gevolgen heeft gehad: de steden groeien en breiden zich uit tot ver voorbij de stadswallen. De trend van groei en spreiding heeft zich sindsdien onafgebroken voortgezet. In de huidige situatie is sprake van een stedelijk netwerk met een intense relatie tussen de verschillende functies. Het aanvankelijke onderscheid tussen rood en groen, tussen stad en land is veranderd en het eenduidige contrast is grotendeels verdwenen. In veel gebieden leidt de verwevenheid van bebouwing, groen en infrastructuur tot een nieuwe ruimtelijke inrichting, een nieuw cultuurlandschap.

Het rood van de kaart - de architectuur van gebouwen, buurten en gebieden - toont een sterke groei met toenemende verstrooiing. Met de stijgende mobiliteit wordt ook het grijs op de kaart steeds dominantier. In combinatie met de nieuwe verstedelijking tekent de infrastructuur zich af als een fijnmazig netwerk. Het groen - de kleur van het platteland en de natuur - neigt naar een verschuiving in dominantie: het areaal natuur groeit, terwijl het aandeel landbouw afneemt. Het blauw op de kaart wordt, na perioden van inpolderen, nu steeds markanter zichtbaar. Na generaties van consequent water buiten sluiten, staan we aan de vooravond van drastisch ingrijpen in de waterhuishouding.

Achter de kleurschakeringen op de kaart van Nederland gaat een maatschappelijke werkelijkheid schuil waarin het gebruik van de ruimte steeds vaker van tijdelijke aard is. Nederlanders worden steeds mobieler en verbinden zich in hun leven aan steeds wisselende plekken. De levensduur van gebouwen wordt korter, ruimtelijke functies komen los van de traditionele locaties en de zekerheid van bestemmingen neemt af. Dit nieuwe gebruik van het land hangt samen met de omslag van productielandschap naar consumptielandschap, die ingrijpende gevolgen heeft voor de inrichting. Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in het landelijk gebied nabij de steden. De plattelandssamenleving is al lang niet meer overwegend agrarisch. Voor industrie, (detail)handel, transport, recreatiebedrijven, commerciële en niet- commerciële dienstverlening is het platteland steeds meer een aantrekkelijke vestigingsplaats geworden.

De snelle ruimtelijke veranderingen hangen samen met al even dynamische maatschappelijke ontwikkelingen. Actuele kwesties als multiculturaliteit, vergrijzing, veiligheid, mobiliteit,

klimaatverandering en waterbeheer hebben gevolgen voor gebruik en beleving van de ruimte. Ook keuzes en wensen van de bewoners van Nederland beïnvloeden de ruimtelijke kwaliteit. Én andersom. Publieke betrokkenheid bij het debat over de inrichting en vormgeving van Nederland wordt in het licht van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* gestimuleerd.

Individuele acties en initiatieven van overheden, marktpartijen en burgers leiden niet als vanzelf tot integrale ruimtelijke kwaliteit. Alle betrokkenen bij ruimtelijke ontwikkelingen moeten in goede samenwerking tot afgewogen resultaten kunnen komen. Het rijk heeft een verantwoordelijkheid daartoe de juiste omstandigheden te creëren, met behulp van planologische kaders, maar ook door te stimuleren en te inspireren. Met het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* biedt het rijk handreikingen voor de versterking van de ruimtelijke kwaliteit

MAAKBAARHEID ALS NEDERLANDSE TRADITIE

De inrichting van Nederland is geen vaststaand gegeven, maar het resultaat van een historische reeks van ingrijpende beslissingen en even ingrijpende veranderingen in de ruimtelijke orde. Het publieke belang vereist een constante aandacht voor maken en beheren. Een sterk functionele benadering en technisch hoogstaande ingrepen zijn kenmerkend voor de Nederlandse aanpak. Het idee van een maakbare omgeving is Nederlanders eigen en is te beschouwen als een waardevolle traditie, die door de jaren heen heeft geleid tot een hoog ontwikkelde ordening. De vanzelfsprekendheid daarvan heeft alles te maken met het inrichten van een woonplaats in de delta. Daarom begint de vormgeving van Nederland historisch gesproken met de prominente deskundigheid op het gebied van de waterstaat. In de ruimtelijke inrichting hebben ontwerpers vanuit diverse disciplines op alle schaalniveaus zichtbaar gemaakt dat Nederland letterlijk te vormen is, van waterstand tot stoeptegels.

Het resultaat van de maakbaarheid is een tastbare erfenis van landschappen, gebouwen, wegen en waterwegen. Iedere generatie bouwt voort op de overgeleverde historische lagen. Nederland is zo opgebouwd als een mozaïek van losse acties in de tijd: een oneindig gedetailleerd ontwerp. In de snel veranderende leefomgeving vormen zowel de historische structuren en objecten als de nieuwe toevoegingen duidelijke ankerpunten, die houvast kunnen geven. Het onderkennen van die notie vormt een belangrijke pijler onder het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*.

DE ONGANG MET OUD EN NIEUW

De gewoonte van Nederlanders om hun omgeving als maakbaar te beschouwen, leidt tot een spanning bij de omgang met de overgeleverde inrichting uit het verleden. Wat willen we daarvan behouden en wat aanpassen aan de eigen tijd? Dit vraagstuk heeft wortels die reiken tot diep in de negentiende eeuw. Destijds spitste de discussie zich toe op de omgang met het monumentale gebouw. Het culturele erfgoed werd ontdekt als een middel om van overheidswege een officiële bouwkunst te bevorderen, met een bepaalde ruimtelijke en cultuurhistorische identiteit. De bouwgeschiedenis stond sterk in de belangstelling, waarbij verschillende zienswijzen van omgang met die geschiedenis in praktijk werden gebracht: voortzetten, herinterpreteren of conserveren. In deze periode ontstond de monumentenzorg als zelfstandige vakdiscipline.

In de twintigste eeuw kwam de architectuur in Nederland onder sterke invloed te staan van de modernisten en de vertegenwoordigers van het Nieuwe Bouwen en liepen de wegen van monumentenzorgers en architecten uiteen. Na de Tweede Wereldoorlog stortten de modernisten zich met behulp van industriële bouwprocessen en productiemethoden op de enorme bouwopgave

van de wederopbouw en de naoorlogse expansie. De monumentenzorg richtte zich op de restauratie van door oorlogshandelingen beschadigde monumenten. De afnemende aandacht bij de architectuuropleidingen voor de architectuurgeschiedenis droeg bij aan een verdere verwijdering tussen monumentenzorgers en architecten.

De stadsvernieuwing vanaf het einde van de jaren zestig vormde de opmaat tot een toenadering tussen de wereld van de architectuur en die van de monumentenzorg. Na 1980 groeide de belangstelling van de ontwerpende disciplines voor de historie van gebouwen, gebieden en landschappen. Overheden zagen in dat de cultuurhistorische factor onlosmakelijk is verbonden met de ontwerpopgave. Zo werden op gemeentelijk niveau steeds vaker welstands- en monumentencommissies samengevoegd. De rijksoverheid zette in 1999 de kwestie van behoud en ontwikkeling op de kaart met het beleidsprogramma van de Nota Belvedere, een pleidooi voor meer invloed van de cultuurhistorie op de ruimtelijke inrichting van Nederland. In het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* worden de uitgangspunten van dit Belvederebeleid verbonden met het architectuurbeleid en integraal benaderd.

1.3 DOORDACHT INGRIJPEN IN DE RUIMTE

De sterke ruimtelijke dynamiek, de traditie van maakbaarheid en de koppeling van de cultuurhistorie aan de actuele ontwerpopgaven zijn bepalende factoren bij de vormgeving van beleid dat is gericht op verbetering van de ruimtelijke kwaliteit. Kernvraag voor dit *Actieprogramma is Ruimte en Cultuur* is hoe het rijk tegen deze achtergrond kan stimuleren en verleiden tot hogere ambities ten aanzien van ruimtelijke kwaliteit.

Het rijk wil in de eerste plaats uitdragen dat het tot stand brengen van ruimtelijke kwaliteit onmiskenbaar een *culturele opgave* is. De omgang met het cultureel erfgoed speelt hierbij een belangrijke rol. Grote veranderingen in de afgelopen en komende jaren leiden tot het besef van dreigend tekort aan ruimte en daardoor tot herwaardering van historische waarden. Daarnaast kunnen inspirerende nieuwe architectuur en ruimtelijk ontwerp een bijdragen leveren, als de monumenten van de toekomst. De recente Nederlandse architectuur wordt gekenmerkt door voortdurende, soms radicale vernieuwing en is in het buitenland vermaard om de permanente modernisering die er uit wordt afgelezen. Krachtige nieuwe gebouwen hebben de identiteit van steden versterkt, en ook op regionaal niveau is bijzondere architectuur gerealiseerd. De grote inventiviteit van ontwerpers op het gebied van concepten, constructie en materialisering is zichtbaar in het Nederlandse landschap.

De rijkdom van Nederland op het gebied van zowel cultuurhistorie als ontwerpkracht, leidt echter niet als vanzelf tot ruimtelijke kwaliteit. Op veel plaatsen in Nederland is ruimtelijk een weinig aansprekend beeld ontstaan, waarin standaard woonwijken, uniforme winkelgebieden en eenzijdig samengestelde bedrijventerreinen de overhand lijken te nemen. Het realiseren van ruimtelijke kwaliteit kan niet zonder aandacht voor samenhang, identiteit en diversiteit op hogere schaalniveaus. Ook bij groei van het bebouwde oppervlak moet de zeggingskracht van het afzonderlijke gebouw gewaarborgd blijven. Het feit dat bouwopgaven vaak niet meer afzonderlijke gebouwen betreffen, maar de (her)inrichting van gehele gebieden, biedt hier bijzondere kansen. Er ligt, kortom, een forse ontwerpuitdaging: om de volle ruimte te vormen en betekenis te geven

moeten ruimtelijke ingrepen van een hoge ontwerp kwaliteit zijn én zich rekenschap geven van de omgeving en de geschiedenis.

De aard en kwaliteit van de veranderingen in het proces van ruimtelijke vernieuwing vereisen dat culturele argumenten kunnen doorklinken in de ruimtelijke ordening. Wat is nu de betekenis of het karakteristieke dat, bij nieuwe functionele en ruimtelijke opgaven, zou moeten worden uitgedrukt? Het antwoord op die vraag kan - uiteraard - niet in algemene zin worden gegeven. Het identificeren, inzetten en toevoegen van culturele kenmerken is een kwestie van gerichte analyses en goede ontwerpen, per gebied of locatie. Het rijk wil de uitvoerders van ruimtelijke projecten er toe aanzetten daar in de praktijk serieus werk van te maken. Dit actieprogramma stimuleert twee zaken die voor een doordacht, cultureel bewust ingrijpen in de ruimte van groot belang zijn: ontwerpend onderzoek en goed opdrachtgeverschap.

ONTWERPEND ONDERZOEK

Zorgvuldige ruimtelijke ingrepen vergen een integrale benadering en heldere toekomstvisie. Dit vraagt enerzijds een goede analyse bestaande kwaliteiten en anderzijds een ontwerpimpuls, die dat bestaande versterkt, dan wel bewust doorbreekt. Het is de kunst om vanaf het begin van het ontwikkelingsproces onderzoeks- en ontwerpkracht te mobiliseren, in onderlinge wisselwerking. Een zorgvuldige analyse van de opgave in zijn ruimtelijke en historische context is voorwaarde voor een weloverwogen ontwerp. Het tijdig inschakelen van ontwerpers zorgt voor een reflectie op de opgave en biedt de mogelijkheid verschillende ruimtelijke scenario's en ontwerp oplossingen in beeld te brengen. Op basis daarvan kan een aanscherping van de opgave plaatsvinden ten behoeve van de verdere besluitvorming.

De opgave voor het ontwerpend onderzoek spitst zich toe op de verkenning van de transformatiemogelijkheden van stad en land, binnen de schaarse ruimte die ter beschikking staat. De nadruk ligt op de vervlechting van oud en nieuw, van culturele eigenheid en actuele bouwopgave, in een interdisciplinaire aanpak. Ontwerpend onderzoek is bij uitstek een methode om kwaliteit te kunnen borgen en op een goede manier om te gaan met de geschiedenis in hedendaagse ontwerp opdrachten. Door ontwerp en onderzoek te verbinden kunnen overtuigende ontwerpen worden gerealiseerd die ook ruimte laten voor toekomstige, nog niet voorziene, ontwikkelingen.

OPDRACHTGEVERSCHAP

Of het nu gaat om het bouwen van een huis, de herstructurering van een wijk, de aanleg van een weg of spoorlijn, een natuurgebied of een bedrijventerrein, publieke en private opdrachtgevers spelen een essentiële rol bij de totstandkoming van ruimtelijke kwaliteit. De complexiteit van bouw- en inrichtingsopgaven vraagt niet alleen veel van ontwerpers, ook aan opdrachtgevers worden steeds hogere eisen gesteld. Aandacht voor kwaliteit op alle niveaus en de zorg voor draagvlak van een plan moeten permanent in het oog worden gehouden. De deskundige, creatieve en bezielende wijze waarop een opdrachtgever zijn ambitie ontwikkelt en vasthoudt vormt vaak de sleutel voor het succes van een project.

Publiek opdrachtgeverschap heeft de laatste jaren aan kracht ingeboet, terwijl sommige private opdrachtgevers als woningbouwcorporaties en projectontwikkelaars juist een kwaliteitsslag hebben gemaakt. Het nieuwe 'ruimtelijk-bestuurlijk arrangement' tussen rijk, provincies en gemeenten, zoals geformuleerd in de Nota Ruimte, vereist meer dan ooit dat het

opdrachtgeverschap van zowel het rijk, als dat van gemeenten en provincies zich verder ontwikkelt. Samenwerking tussen publieke en private partijen is meer en meer noodzakelijk. Gebiedsgewijze ontwikkeling, waarvoor de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening met het instrument van de structuurvisie concreet mogelijkheden biedt, vormt een krachtige impuls voor versterking van het opdrachtgeverschap van provincies en gemeenten. Het biedt provincies en gemeenten de mogelijkheid aansprekende gebiedsvisies te ontwikkelen, die ook private opdrachtgevers in de gelegenheid stelt waardevolle plannen te ontwikkelen.

Evaluatie van de nota 'Ontwerpen aan Nederland' en de monitors naar aanleiding van de Nota Belvedere geven aan dat het opdrachtgeverschap van het rijk verheldering behoeft. Lang niet altijd is duidelijk wat de verantwoordelijkheid van het rijk is ten opzichte van andere overheden en partijen in de verschillende fasen van planvoorbereiding, een bouw- of inrichtingsproces. In dit Actieprogramma zal de rol van het rijk in de verschillende voorbeeldprojecten concreet worden benoemd.

1.4 OPGAVEN VANUIT HET RUIMTELIJK BELEID

Het kaartbeeld van 2010 toont duidelijk aan dat ingrepen op ieder schaalniveau de ruimtelijke inrichting zullen wijzigen.¹ Die opgaven hebben betrekking op de afzonderlijke en vermengde kleuren zoals die in het kaartbeeld van 2010 zichtbaar zijn: het rood van gebouwen, buurten en steden, het groen van het landschap, het blauw van het water en het grijs van de infrastructuur. Verborgen onder dat palet van kleuren ligt het erfgoed, het goud van het verleden, dat op allerlei schaalniveaus en in allerlei vormen kan worden opgespoord: landschappelijke en stedenbouwkundige structuren, historische bouwwerken, landschapselementen, waterstaatswerken en archeologische sporen. De verantwoordelijkheid voor die inrichting ligt bij het rijk en bij decentrale overheden, marktpartijen, particulieren of uitvoeringsorganisaties.

ROOD *gebouwen, buurten en steden*

De hoofddoelstelling van het rijk is om het bestaande stedelijk gebied te vitaliseren. De inzet is gericht op bundeling van verstedelijking, met een substantiële opgave voor binnenstedelijke ontwikkelingen, de nieuwe sleutelprojecten rond zes belangrijke stations, de ingrijpende herstructurering van de wederopbouw wijken, de transformatie van gebouwen en gebieden die hun oorspronkelijke functie verloren hebben en aanvullende woningbouw in bestaand stedelijk gebied. De zorg voor de kwaliteit en veiligheid van de openbare ruimte is op alle schaalniveaus een belangrijke publieke taak. Veranderingen van de samenleving, die multicultureel wordt en vergrijst, werken hierin door. De spanning tussen gevraagde en beschikbare ruimte noodzaakt in toenemende mate tot functiemenging, meervoudig ruimtegebruik en innovaties op het gebied van duurzame bouwtechnieken en –materialen.

Herstel van het groeivermogen van de Nederlandse economie en, in samenhang daarmee, de versterking van het vestigingsklimaat is de hoofddoelstelling van het ruimtelijk-economisch beleid. Het rijk neemt gebiedsgerichte maatregelen in dertien economische kerngebieden in Nederland, waaronder de internationaal concurrerende mainports en de prioritaire hoofdverbindingssassen. Centraal staat het benutten van kansen in regio's, in plaats van het

¹ De kaarten in dit actieprogramma zijn zuiver illustratief. Het zijn geen beleidskaarten.

egaliseren van achterstanden. Speciale aandacht gaat uit naar de verouderde bedrijventerreinen, waar integrale herstructurering noodzakelijk is. Daarnaast is een substantieel aandeel nieuwe bedrijventerreinen nodig. Het rijk maakt zich sterk voor de juiste kwaliteit van nieuwe en te herstructureren bedrijventerreinen en heeft hiertoe zogenoemde Topprojecten benoemd.

De specifieke invalshoek van het architectuur- en Belvederebeleid voor het stedelijk gebied is om zowel in bestaande als in nieuwbouwlocaties aantrekkelijke woon- en werkgebieden te laten ontstaan. In beide gevallen betekent dat het zoeken naar overtuigende visies, een betekenisvolle relatie met het verleden en een goede bovenlokale samenhang. Het ontwerp wordt bewust gebruikt om het karakter van een omgeving te vormen. Een verzorgde, veilige en toegankelijke openbare ruimte is daarbij een zelfstandige ontwerp- of beheeropgave.

GROEN *landschap*

Het karakter, de functies en het aanzien van het Nederlandse platteland veranderen sterk. De plattelandssamenleving is al lang niet meer overwegend agrarisch. Voor industrie, (detail)handel, transport, recreatiebedrijven, commerciële en niet- commerciële dienstverlening is het steeds meer een aantrekkelijke vestigingsplaats geworden. Het platteland heeft nog altijd een eigenheid die herontdekt en gewaardeerd wordt; een plek om te leven, werken en genieten. Daarnaast is het platteland een voorraadkamer voor water, natuur en biodiversiteit. Voor velen is het Hollands landschap sterk verbonden met de Nederlandse identiteit. Vooral nabij steden is op het platteland sprake van een verschuiving van een productie- naar een consumptielandschap. Maar er is ook meer vraag naar ruimte voor natuur, water en wonen. De landbouw staat door de verschillende ruimteclaims en door de milieu- en watereisen onder druk, maar is en blijft een belangrijke factor in de economische positie van Nederland.

De opgave voor het platteland is om op samenhangende wijze een aantal doelstellingen te combineren met de wensen van de burger op het gebied van wonen, werken en vrije tijd. Het gaat om duurzame en concurrerende landbouw, vitale natuur, vertrouwd platteland, en duurzaam beheer en gebruik van water. Het rijk stimuleert provincies om samen met waterschappen en andere grondeigenaren het landelijk gebied toegankelijker te maken, recreatieve routes te ontwikkelen en meer samenhang tussen stad en land aan te brengen. De aandacht van het rijk concentreert zich op de ruimtelijke hoofdstructuur. Het richt zich daarbinnen op haar verantwoordelijkheid voor de twintig Nationale Landschappen, Werelderfgoedgebieden, de Ecologische Hoofdstructuur en de Greenports. Naast de specifieke verantwoordelijkheid voor bepaalde gebieden en objecten van bijzondere waarde, heeft het rijk ook een generieke verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van het landschap meegroeit met veranderingen. In overleg met provincies en andere betrokken partijen zal onder verantwoordelijkheid van LNV een kwaliteitsagenda voor het landschap worden opgesteld. In deze agenda zullen onderwerpen worden benoemd die kunnen helpen bij het realiseren van landschappen met kwaliteit.

Het natuurbeleid richt zich op de ontwikkeling van de Ecologische Hoofdstructuur, te voltooien in 2018: een samenhangend netwerk van kwalitatief hoogwaardige natuurgebieden op het land en in het water, met achttien Nationale Parken als parels. Essentieel onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur vormen de robuuste ecologische verbindingen, met als belangrijke opgave barrières te slechten die worden veroorzaakt door kruisingen met rijksinfrastructuur. Nederland zal actief werken aan de realisatie en verbetering van de ruimtelijke samenhang binnen een

Europees ecologisch netwerk, waarvan de Nederlandse Ecologische Hoofdstructuur een onderdeel vormt. Dit netwerk moet de biodiversiteit voor toekomstige generaties bewaren. Het ruimtelijke ontwerp van de robuuste verbindingzones binnen het netwerk kan worden gezien als een culturele en landschapsarchitectonische opgave van formaat.

De specifieke invalshoek van het architectuur- en Belvederebeleid is om deze voornemens te vertalen in betekenisvolle bijdragen aan het Nederlandse cultuurlandschap. Ontwikkelingen in het landelijk gebied dienen zodanig begeleid te worden, dat kwaliteit ontstaat, gebaseerd op evenwicht tussen ecologische, economische en esthetische aspecten. In de reconstructieprovincies kan met name de ruimte voor ruimte regeling, als sloop en nieuwbouw met zorg gebeurt, leiden tot een landschappelijke kwaliteitssprong. Vergelijkbare opgaven dienen zich aan bij de agribusinesscomplexen en Greenports.

BLAUW *water*

Het bestendig maken van ons land voor de gevolgen van klimaatsverandering vormt een van de grootste ruimtelijke opgaven voor de komende decennia. Hoofddoelstelling is het waarborgen van veiligheid, wat Nederland noodzaakt tot ingrijpende aanpassingen in het hoofdwatersysteem. Het stijgen van de zeespiegel – de dreiging uit het westen – vereist een reorganisatie van de kustverdediging. Het afvoeren van rivierwater – de dreiging uit het oosten en zuiden – vraagt om het bieden van ruimte aan rivieren, onder andere door het veranderen en verhogen van rivierhoogwaterafvoer.

Aanpassingen zijn ook nodig in de zogenoemde deelstroomgebieden, die afwateren op of hun water betrekken van het hoofdsysteem. In de deelstroomgebieden gaat het niet zozeer om primaire veiligheid, maar om het voorkomen van mogelijk zeer omvangrijke wateroverlast en economische schade. Hier komt de dreiging ook van boven, in de gedaante van te veel of te weinig neerslag. De opgave is hier watersystemen zo te construeren of aan te passen, dat water beter vastgehouden, geborgen of afgevoerd kan worden. Tenslotte is sprake van een dreiging van onderen in de vorm van kwelwater dat naar verwachting steeds brakker wordt, die vraagt om een herbezinning op het grondgebruik.

De wateropgave is naar een eerste schatting van invloed op ongeveer 400.000 hectare van Nederland: direct op 175.000 hectare met hoofd- of nevenfunctie water of indirect op 225.000 hectare waar kleinschalige natuur- en cultuurtechnische maatregelen worden genomen. Bovendien leiden aanpassingen die noodzakelijk zijn voor de waterkwaliteit (Europese nitraatrichtlijn en Europese kaderrichtlijn water) tot concrete (her)inrichtingsvraagstukken. Deze complexe problematiek is een collectieve overheidsopgave, die aan het begin van zijn beleidscyclus staat.

De specifieke invalshoek van en uitdaging voor het architectuur- en Belvederebeleid is om de vele projecten die samenhangen met de wateropgave, zodanig te organiseren dat niet alleen de waterhuishoudkundige problematiek wordt opgelost maar ook een betekenisvolle nieuwe laag aan het cultuurlandschap wordt toegevoegd. De omvang van wateropgave en de onderlinge samenhang van projecten bieden kansen om in interdisciplinair verband tot optimale oplossingen te komen. Om dat te bereiken moet een nauwe samenwerking tussen landschapsarchitecten, cultuurhistorici en technici in het ontwerptraject worden geborgd. Bovendien zullen de betrokken overheden (naast Rijkswaterstaat veelal provincies en waterschappen) moeten ingroeien in hun

nieuwe rol als opdrachtgever.

GRIJS *infrastructuur*

Het versterken van de economische structuur vereist goed functionerende infrastructuurnetwerken. Het rijk is integraal verantwoordelijk voor de gehele hoofdinfrastructuur van weg, spoor, luchtvaart en water. Prioriteit wordt gegeven aan het verbeteren van de hoofdverbindingssassen, waaronder de A27 en de triple A-verbindingen A2, A4 en A12. Deze verbinden de mainports met de belangrijkste grootstedelijke gebieden in Nederland en in het buitenland. De nadruk van het mobiliteitsbeleid ligt op het verbeteren en bundelen van bestaande verbindingen. Waar infrastructuur wordt aangepast of nieuw wordt aangelegd kiest het rijk voor versterken van de samenhang tussen ruimte, economie, verkeer en vervoer en voorkomen van 'versnippering'.

De ontwerpogave voor infrastructuur is zowel gebiedsgericht (de infrastructuur in zijn omgeving) als 'lijngericht' (continuïteit in het ontwerp). Ontwerpend onderzoek biedt de kans om in een vroeg stadium verschillende mogelijkheden en keuzes te verduidelijken en te exploreren. Dat is van belang omdat nieuwe infrastructuur nieuwe functies en bebouwing aantrekt, die ontwerp en regie op de regionale en lokale schaal vergen. Wat langs de infrastructuur is aangelegd en gebouwd, bepaalt ook mede de kwaliteit ervan.

De specifieke invalshoek van het architectuur- en Belvederebeleid bij de infrastructuur richt zich op de wederzijdse afstemming van waterwegen, spoorwegen en civiele kunstwerken met het (historisch) landschap, op de inpassing en vormgeving van routes in de landelijke of stedelijke omgeving. De steeds verdere verdichting van het infrastructurele netwerk vraagt daarnaast om het ontdekken van de betekenis van wegen en knooppunten als openbare ruimte, een kwaliteit die tot dusver onvoldoende wordt erkend en ontwikkeld.

1.5 BUNDELING ARCHITECTUURBELEID EN BELVEDEREBELEID

ARCHITECTUURBELEID

De opgaven in het rood, groen, blauw en grijs zijn talrijk. Het onderscheid in kleuren helpt om tot een zekere onderverdeling te komen van beleidsterreinen en werkvelden, maar in de praktijk is sprake van een sterke verweving. Het realiseren van een plein of park, een wijk of een bedrijventerrein, de aanleg van infrastructuur en de ontwikkeling van het landschap vragen om een integrale benadering. De druk op de ruimte vergt innovatieve en duurzame oplossingen zoals de verdichting in steden, dubbel grondgebruik in de infrastructuur, functieverandering van gebouwen en herstructurering van woonwijken en bedrijventerreinen.

Bij de totstandkoming van ruimtelijke kwaliteit spelen de ontwerpende disciplines - architectuur, interieurarchitectuur, stedenbouw, landschapsarchitectuur, beeldende kunst - een belangrijke rol. Het rijk stimuleert de ontwikkeling van kennis en de uitwisseling met andere disciplines: planologen, bouwtechnici, cultuurhistorici, sociaal-geografen, weg- en waterbouwers, ecologen, etcetera. Diverse (kennis)instituten en (onderwijs-, architectuur- en erfgoed-) instellingen spelen hierin een rol.

Daarnaast is het versterken van het opdrachtgeverschap een van de pijlers. Het rijk wil bouwende en ontwikkelende partijen - rijk, provincies, gemeenten, woningbouwcorporaties, projectontwikkelaars, beleggers - stimuleren hun opdrachtgeverschap te versterken. Onderscheiden worden het opdrachtgeverschap van het rijk zelf (rijkshuisvesting en voorbeeldprojecten) en dat van andere overheden en partijen. Voor deze laatste categorie is een prijs voor inspirerend opdrachtgeverschap ingesteld. De Rijksprijs, die sinds 1989 wordt uitgereikt zal de komende jaren worden voortgezet.

Sinds 1991 voert de rijksoverheid een beleid gericht op het versterken van architectonische, ruimtelijke en cultuurhistorische kwaliteit in steden en landschappen. De eerste architectuurnota Ruimte voor Architectuur (1991), ondertekend door WVC en VROM, is gericht op het opdrachtgeverschap en het verbeteren van het architectuurklimaat. De nota heeft geleid tot een culturele infratstructuur, met instellingen als het Nederlands Architectuurinstituut, het Stimuleringsfonds voor Architectuur en Architectuur Lokaal. De Architectuur van de ruimte, die in 1996 verschijnt, zorgt voor een verbreding van het beleid naar stedenbouw, landschap en infrastructuur. Deze tweede nota is ondertekend door OCW, VROM, LNV en V&W. Met de Nota 'Ontwerpen aan Nederland' (architectuurbeleid 2001-2004) wordt een vervolg gegeven aan deze tweede nota. Het rijk zet talloze activiteiten in gang om de architectonische en ruimtelijke kwaliteit op alle schaalniveaus te bevorderen. Deze activiteiten zijn erop gericht de inbreng van ontwerpende disciplines bij ruimtelijke en architectonische opgaven te versterken en gunstige voorwaarden te scheppen voor andere overheden en (markt)partijen. Novum in de derde architectuurnota was de benoeming van tien Grote Projecten, waarmee de rol en inzet van het rijk zelf centraal werd gesteld onder het motto "practice what you preach". De betrokken departementen – VROM, OCW, LNV, V&W en EZ – namen één of meer projecten voor hun rekening en het Atelier Rijksbouwmeester waarborgde de vroegtijdige inzet van de ontwerpende disciplines en de architectonische kwaliteit (zie bijlage 1).

Een belangrijk kwaliteitsinstrument binnen het architectuurbeleid is de Wet op de Architectentitel, voor architecten, stedenbouwkundigen, tuin- en landschapsarchitecten en interieurarchitecten. Actueel is de mogelijke doorwerking van twee Europese richtlijnen die in voorbereiding zijn (Diensten op de interne markt en Erkenning beroepskwalificaties). Daarnaast speelt de harmonisatie met de Wet op het hoger onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek met het oog op de inpassing van de nieuwe bachelor/master-structuur. Voordat een aankomend ontwerper het métier in de vingers heeft, is er een flinke kloof te overbruggen. Afstemming tussen opleiding en beroepspraktijk vraagt permanente aandacht. In 2003 is Het Experiment gestart met als doel pas afgestudeerde architecten volgens een daartoe speciaal opgezet programma in twee jaar tijd een brede praktijkervaring met het architectenberoep te laten opdoen. Het streven is om dergelijke voorzieningen een meer structurele inbedding te bieden.

De welstandsnota is een middel voor gemeenten bij het realiseren van ruimtelijke kwaliteit. In het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* zijn twee vraagstukken onderwerp van nadere studie en onderzoek. Welstandsbeleid voor nieuw te ontwikkelen gebieden, zoals grootschalige uitbreidingswijken of herstructureringsgebieden, heeft nog onvoldoende aandacht gekregen. Onderzocht worden nieuwe mogelijkheden voor welstandstoezicht voor deze nieuwe ontwikkelingsgebieden. Een tweede vraagstuk betreft het welstandsbeleid op 'bovengemeentelijk' niveau. Bij infrastructurele projecten die de provinciegrens overstijgen, zoals de HSL, de Betuwelijn en Routeontwerp A12, is gebruik gemaakt van landelijke welstandcommissies. De

ervaringen die hiermee zijn opgedaan worden gebruikt om te kijken in hoeverre landelijke welstandscommissies kunnen worden ingezet bij vergelijkbare projecten.

BELVEDEREBELEID

De ruimtelijke dynamiek en bouwproductie in de afgelopen decennia brachten met zich mee dat bij de vele ruimtelijke opgaven de kwaliteit van het bestaande onvoldoende werd betrokken. Daarmee dreigde een discontinuïteit in de ruimtelijke inrichting: sporen uit voorafgaande fasen van de landschappelijke en stedelijke ontwikkeling werden zonder expliciete afweging uitgewist en vervangen door uniforme ruimtelijke concepten, waarbij de rijke culturele gelaagdheid verloren ging. Kansen om het oude en het nieuwe te combineren en zo tot herkenbare nieuwe ruimtelijke kwaliteit te komen, werden onvoldoende benut.

Een omslag vormde de ontwikkeling van cultuurhistorische verkenningen en het inzicht dat een gebiedsgerichte benadering meer soelaas biedt dan de traditionele objectgerichte erfgoedzorg. Aansluitend op veranderende inzichten in de erfgoedsector en het bredere blikveld van het architectuurbeleid is eind jaren negentig door de departementen van OCW, VROM, LNV en V&W in samenwerking met de Rijksdiensten voor de Monumentenzorg en voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek een nieuwe beleidsstrategie ontwikkeld: Belvedere. Onder het credo 'behoud door ontwikkeling' wordt een ontwikkelingsgerichte benadering gestimuleerd, die de kansen voor behoud van het erfgoed kan vergroten én ruimtelijke ontwikkelingen kan laten profiteren van aanwezige cultuurhistorie. Het beleid is zowel gericht op het versterken van de betekenis van de cultuurhistorie in ruimtelijke planvorming en ontwerp, als ook op de versterking van de positie van een geïntegreerde cultuurhistorische sector. Cultuurhistorie als inspiratiebron kan leiden tot een breed scala aan interpretaties en toepassingen: van restaureren, reconstrueren en citeren tot contrasteren of negeren.

In het kader van de Nota Belvedere (2000-2009) stimuleert het rijk initiatieven die ten doel hebben de cultuurhistorie meer richtinggevend te laten zijn bij de ruimtelijke inrichting van Nederland. Het Projectbureau Belvedere vervult een centrale rol bij de beleidsuitvoering, die sterk is gericht op bestuurlijke en maatschappelijke doorwerking. Er worden projecten uitgevoerd op het gebied van kennisontwikkeling en -verspreiding, deskundigheidsbevordering en netwerkvorming. Ook worden voorbeeldprojecten geïnitieerd: zowel het project Nieuwe Hollandse Waterlinie als het Limesproject zijn Belvedere-initiatieven. Jaarlijks wordt een programma van activiteiten vastgesteld die er op gericht zijn andere overheden en maatschappelijke organisaties te faciliteren en de voorwaarden te creëren om de gestelde doelen van het Belvederebeleid dichterbij te brengen. Uit de Belvederemiddelen wordt via de Regeling Projectsubsidies Belvedere – uitgevoerd door het Stimuleringsfonds voor Architectuur – de kennisontwikkeling en visievorming op lokaal en regionaal niveau gestimuleerd.

Op basis van de evaluatie van de eerste vijf jaar (zie bijlage 1) wordt in de komende periode de nadruk gelegd op de doorwerking in concrete uitvoeringsprojecten en bij specifieke doelgroepen, onder andere door aan te sluiten bij ruimtelijke uitvoerings- en investeringsprogramma's (Nota Ruimte, Agenda Vitaal Platteland, Ruimte voor de Rivier, Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing, Investeringsbudget Landelijk Gebied). In praktijksituaties wordt de meerwaarde van cultuurhistorische analyse voor het ontwerpend onderzoek en de ruimtelijke planvorming zichtbaar gemaakt.

OPGAVE VANUIT ARCHITECTUURBELEID EN BELVEDEREBELEID

Met drie architectuurnota's is een hechte band gesmeed tussen het cultuurbeleid van het ministerie van OCW en het uitvoeringsgerichte ruimtelijke beleid van VROM, LNV en V&W. De Nota Belvedere heeft een cultuurhistorische component aan het ruimtelijk beleid toegevoegd, gericht op de ontwikkelingsgerichte inzet van het erfgoed. Nadere afstemming van architectuur- en Belvederebeleid in dit actieprogramma is nu een logische stap om tot een meer complete en consistente inbreng vanuit het cultuurbeleid in het ruimtelijke beleid te komen. Het Belvederebeleid, dat in 2009 afloopt, wordt geleidelijk geïntegreerd in bestaande beleidskaders; uiterlijk in 2008 zal de overdracht van kennis en instrumenten aan reguliere instanties worden vormgegeven.

Onlosmakelijk en essentieel onderdeel van het architectuur- en Belvederebeleid is het bestel van architectuur- en erfgoedinstellingen, die gezamenlijk tal van functies vervullen om het rijksbeleid mede uit te voeren en te ontwikkelen. De initiatieven die door deze instellingen worden ontplooid zijn gericht op bestuurders en beleidsmakers van het rijk en de andere overheden, de praktijk van van planologen, bouwers en projectontwikkelaars, de vakgemeenschappen van ontwerpers en cultuurhistorici en een breed publiek van belangstellenden. De instellingen beperken hun blikveld niet tot Nederland: ook uiteenlopende internationale activiteiten maken deel uit van hun programma's. Voor dit specifiek Nederlandse stelsel dat de ruggengraat van het beleid vormt, bestaat grote internationale erkenning. Naast dit 'rijksbestel' is er een fijnmazig stelsel van landelijke, provinciale en lokale kenniscentra en organisaties die elk op eigen wijze bijdragen aan de kwaliteit van onze leefomgeving.

INTERNATIONALE ORIENTATIE

Ruimtelijke opgaven maken veelal deel uit van een groter Europees ruimtelijk verband of hebben een buitenlandse pendant. Beleid en regelgeving over klimaat, natuur, transport, werken, diensten en subsidieprogramma's bepalen de breedte van de context. Bouwprojecten worden Europees aanbesteed en voor de vakgemeenschap houdt de grens als het gaat om het binnenhalen van opdrachten al lang niet meer op bij Nederland. Het debat over lokale of regionale identiteit kan profiteren van elders opgebouwde kennis.

In het architectuur- en Belvederebeleid is de internationalisering op verschillende fronten herkenbaar aanwezig. Nederland heeft wat betreft zijn architectuurklimaat een goede reputatie in het buitenland. Ook op het gebied van het erfgoed loopt ons land voorop met het beleid gericht op 'behoud door ontwikkeling' en de aandacht voor het naoorlogse erfgoed. In het onderwijs is al jarenlang sprake van uitwisseling en internationaal georiënteerde les- en onderzoeksprogramma's. Aandacht zal worden besteed aan versterking van de internationale samenhang, waarbij ook contacten worden gelegd met relevante Europese initiatieven.

1.6 UITGANGSPUNTEN VOOR DE ACTIES

Het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* stelt zich ten doel ruimtelijke kwaliteit over de volle breedte te stimuleren en zoveel mogelijk doelgroepen aan te spreken. De geformuleerde acties vloeien voort uit de specifieke ruimtelijke en culturele opgaven voor de verschillende delen van

Nederland, zoals die zijn verwoord in de Nota Ruimte, de Beleidsbrief Cultuur, de Agenda Vitaal Platteland en andere relevante rijksnota's. In de voorgaande paragrafen zijn deze opgaven nader verkend en vertaald naar specifieke opgaven voor het architectuur- en Belvederebeleid. Daarnaast zijn uit de ervaringen die zijn opgedaan met het architectuur- en Belvederebeleid in de afgelopen periode aandachtspunten voor de acties af te leiden (zie bijlage 1).

Op basis van de geformuleerde opgaven en de lessen uit het verleden kunnen de volgende uitgangspunten worden geformuleerd voor de in dit programma te formuleren acties:

1. Versterken van de culturele factor in de ruimtelijke ordening door (vroegtijdige) inbreng van ontwerp bij actuele ruimtelijke opgaven en investeringen en zo effect sorteren bij concrete beslissingen over de verbouwing van Nederland.
2. Stimuleren van een integrale benadering en samenwerking tussen de disciplines cultuurhistorie, architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur.
3. Realiseren van goed opdrachtgeverschap bij het rijk en voorbeeldige integrale uitvoeringsprojecten, op basis van een gecoördineerde interdepartementale samenwerking.
4. Stimuleren en mede faciliteren van goed opdrachtgeverschap en integrale planontwikkeling bij decentrale overheden en marktpartijen, de belangrijkste uitvoerders van ruimtelijk beleid.
5. Stimuleren van interdisciplinair ontwerp onderzoek als methode om bij ruimtelijke interventies gelijktijdig historische gegevens, de bestaande situatie en nieuwe toevoegingen in het ontwerp te betrekken en samenhang te realiseren op hogere schaalniveaus.
6. Benutten van de expertise en slagkracht van het uitgebreide stelsel van architectuur- en erfgoedinstellingen.
7. Bevorderen van een internationale oriëntatie bij formulering van de opgaven en internationale samenwerking bij de uitvoering.

De acties sluiten aan bij de uitvoeringsprogramma's van de zeven departementen en bij de investeringsprogramma's voor stedelijk en landelijk gebied. De selectie van acties, met name de voorbeeldprojecten, kent een spreiding over typen ruimtelijke opgaven en schaalniveaus: stad en land, water en infrastructuur, gebouw en gebied. De voorbeeldprojecten zijn zo gekozen dat alle relevante schaalniveaus en daarbij behorende specifieke vraagstukken aan bod komen: van de cultuurlandschappen van Groene Hart en Rivierengebied tot aan de interieurs van de ambassades en Het Nieuwe Rijksmuseum.

RESULTAAT EN VERANTWOORDING

Het kabinet wil, ook voor de in dit programma geformuleerde acties, sterk sturen op resultaat en daarover verantwoording afleggen. De gerichtheid op resultaat is van toepassing op het programma als geheel, maar ook op de afzonderlijke acties. Per actie worden in hoofdstuk 2 verantwoordelijk departement, doel, resultaat en looptijd aangegeven. De verantwoordelijke departementen zullen bij de uitwerking van de acties in projectplannen aandacht besteden aan de doorwerking en gewenste voorbeeldwerking (bij de voorbeeldprojecten). De voortgang op de acties wordt periodiek in beeld gebracht in toegankelijke publicaties. De Tweede Kamer wordt tweejaarlijks geïnformeerd over de voortgang op hoofdlijnen, als onderdeel van de voortgangsrapportages over de Uitvoeringsagenda Nota Ruimte (voor het eerst in 2006). Het Actieprogramma wordt in zijn geheel in 2008 geëvalueerd.

Om een onafhankelijk kwaliteitsoordeel over de resultaten van de acties mogelijk te maken, is in het proces van beoordeling en verantwoording nadrukkelijk een rol weggelegd voor externe deskundigen en adviseurs. Een gezelschap van chroniqueurs wordt gevraagd om in estafettevorm de acties uit het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* van kritiek en kroniek te voorzien. Zij worden uitgenodigd om te reflecteren op en verbanden te leggen met ontwikkelingen in andere disciplines, met debatten en projecten in binnen- en buitenland. Het ligt daarbij voor de hand het podium op te zoeken van architectuur- en onderwijsinstellingen en de vaktijdschriften. Verwacht wordt dat deze reflectie van buitenaf een prikkelende bijdrage levert. Behalve deze 'papieren' input zal ook regelmatig debat over de voortgang en de kwaliteit van de resultaten worden geïnitieerd, in samenwerking met de daartoe geëigende instellingen, zoals het NAI. Naast doelgroepen uit de verschillende vakgebieden, de bouwwereld, bestuurders en politici zal dit debat ook open staan voor een brede groep van geïnteresseerd publiek.

Van groot project naar voorbeeldproject

In het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* zijn voorbeeldprojecten geselecteerd die vanuit rijksoogpunt actueel zijn, een sterke betrokkenheid van het rijk kennen en stimulerend kunnen zijn voor andere partijen. Deze projecten vloeien voort uit de doelen van het architectuur- en Belvederebeleid. Het gaat zowel om nieuwe projecten als om projecten die zijn 'gestart' als Groot Project uit de nota *Ontwerpen aan Nederland, architectuurbeleid 2001-2004*. In deze nota waren tien projecten geselecteerd die als voorbeeld moesten dienen voor de ontwerp- en bouwpraktijk in Nederland. De projecten waren ambitieus van opzet, divers van aard en het ging om ingewikkelde ontwerpogaven. Doel was als rijk goede voorbeelden te realiseren van voorbeeldig opdrachtgeverschap, de vroegtijdige inbreng van ontwerpers (dus al bij het formuleren van een programma van eisen) en het entameren van een maatschappelijk debat. Ging het in de nota *Ontwerpen aan Nederland* ook om thematische projecten, in het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* ligt de nadruk op concrete uitvoeringsprojecten. De selectie van de voorbeeldprojecten kent een spreiding over typen ruimtelijke opgaven en schaalniveaus. Belangrijke aandachtspunten zijn de (betekenisvolle) omgang met de cultuurhistorie en de borging van de (ontwerp)kwaliteit.

2. ACTIES

De uitvoering en doorwerking van het architectuur- en Belvederebeleid krijgt vorm langs twee sporen: via ondersteuning van het stelsel van architectuur- en erfgoedinstellingen en via een aantal gerichte acties van het rijk. De instellingen komen in hoofdstuk 3 aan bod. In dit hoofdstuk worden de acties gepresenteerd, en wordt per actie aangegeven wat het doel, de inzet van partijen en het beoogde resultaat is. De acties zijn onderverdeeld in vier categorieën: voorbeeldprojecten, acties gericht op het wettelijk kader, investeringsprogramma's en acties gericht op stimuleren, faciliteren en kennisontwikkeling. De acties worden na vaststelling van dit actieprogramma door de trekkende departementen uitgewerkt in concrete projectplannen, waarin wordt aangegeven hoe, wanneer en met welke middelen de beschreven resultaten worden bereikt.

VOORBEELDPROJECTEN

In de Nota Ruimte heeft het rijk de ruimtelijke opgaven gedefinieerd waaraan het zich committeert. Sommige opgaven overstijgen een functioneel belang en zijn, zoals geschetst in hoofdstuk 1, mede op te vatten als een culturele opgave. Met deze invalshoek is uit de rijksbouwopgave een beperkt aantal voorbeeldprojecten geselecteerd. Het gaat zowel om enkele projecten die reeds in het kader van de nota Ontwerpen aan Nederland als Groot Project zijn gestart als nieuwe projecten. Per project is aangegeven welke kwaliteitsimpuls vanuit het architectuur- en Belvederebeleid gewenst is en hoe deze kwaliteit georganiseerd kan worden. De voorbeeldprojecten kennen eigen speerpunten op basis van maatschappelijke thema's. De rol die het rijk hierbij inneemt verschilt, evenals de fase waarin het project zich bevindt, de schaal en de ontwerpcomponent.

Primair doel van de Grote Projecten in de nota Ontwerpen aan Nederland was om zorg te dragen voor een vroegtijdige inbreng van het ontwerp en de voorbeeldwerking over te dragen naar de praktijk. Vier Grote Projecten kunnen in dit verband als afgerond worden beschouwd (wat uiteraard niet wil zeggen dat de projecten in fysieke zin zijn voltooid): Deltametropool, Particulier Opdrachtgeverschap, Openbare ruimte in revisie en nieuwbouw ROB/RDMZ. Van de resterende vijf Grote Projecten worden er in het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* twee voortgezet als voorbeeldproject: Het Nieuwe Rijksmuseum (A-1) en de Nieuwe Hollandse Waterlinie (A-2). Daarnaast worden twee Grote Projecten voortgezet als voorbeeldproject, maar met een bredere focus: Routeontwerp van Snelwegen inclusief het Steunpunt Routeontwerp (zie actie A-3, voorheen: Grote Project Routeontwerp A12), en het Actieplan bedrijventerreinen (zie actie A-4, voorheen: Grote Project Architectuur Bedrijventerreinen). Als vervolg op het Grote Project Reconstructie Zandgebieden biedt het ministerie van LNV ontwerpstudio's aan (zie actie D-4). Het vervolg op het Grote Project Zuiderzeelijn is afhankelijk van de verdere politieke besluitvorming. De resultaten van de Grote Projecten worden in 2005 in een afzonderlijke rapportage gepresenteerd.

De rijksbouwopgave is divers. VROM (Rgd), Defensie (DGW&T) en Buitenlandse Zaken (DHB) vervullen voor de rijkshuisvesting een duidelijke opdrachtgevende rol. VROM (DGR) is (mede)opdrachtgever voor een aantal sleutelprojecten, binnenstedelijke- en gebiedsgerichte opgaven. V&W (RWS) en LNV (DLG) zijn opdrachtgever voor infrastructurele-, landschappelijke- en natuurontwikkelingsprojecten. De rijksbouwopgave is ook dynamisch. De in dit programma

opgenomen voorbeeldprojecten zijn een selectie van dit moment. Er zullen de komende jaren ook nieuwe rijksprojecten worden gestart, die een nuttige voorbeeldfunctie kunnen vervullen, maar nu nog niet rijp zijn voor opname in dit actieprogramma. Om ruimte te bieden aan de toevoeging van nieuwe projecten is in dit programma de actie Aanscherpen professioneel opdrachtgeverschap (A-5) geformuleerd.

Wat de rijkshuisvesting betreft is het de blijvende ambitie om samen met de gebruiker en passend bij de functie, in binnen- en buitenland, architectonische kwaliteit tot stand te brengen en een passend gezicht te geven. De Rijksbouwmeester en de Rijksadviseurs adviseren het kabinet over deze ambitie en hoe deze te actualiseren en aan te passen aan gewijzigde omstandigheden. Aandachtspunten daarbij zijn de integratie van landschappelijke- en stedenbouwkundige inpassing, architectuur, interieur, beeldende kunst en tuinarchitectuur en de borging van de (ontwerp)kwaliteit bij publiek-private samenwerking.

WETTELIJK KADER

Voor een effectief beleid gericht op de verbetering van ruimtelijke kwaliteit is een goed functionerend wettelijk kader nodig. Er zijn op dit moment belangrijke wetsherzieningen in de maak, zoals de Wet Ruimtelijke Ordening. In het kader van dit *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* worden daar geen omvangrijke wijzigingstrajecten aan toegevoegd. Wel wordt voor een beperkt aantal specifieke onderdelen van het wettelijk kader de mogelijkheden verkend om de doelstellingen van het architectuur- en Belvederebeleid effectiever te bevorderen. Het rijk stelt zich terughoudend op in het opstellen van nieuwe wet- en regelgeving.

INVESTERINGSPROGRAMMA'S

Rijkssturing op hoofdlijnen, zoals voortvloeit uit de sturingsfilosofie van het kabinet, wordt onder meer bewerkstelligd door het bundelen en ontschotten van budgetten voor decentrale overheden, i.c. het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing (ISV) en het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG). Om de culturele opgaven binnen de stedelijke vernieuwing te accentueren is een cultuurimpuls ISV in het leven geroepen. Om de ruimtelijke kwaliteit in de Nationale Landschappen te versterken is er een investering via het ILG vastgelegd. Beide zijn gericht op versterking van de aandacht voor de cultuurhistorie.

STIMULEREN, FACILITEREN EN KENNISONTWIKKELING

Het feit dat vele ruimtelijke opgaven gerealiseerd worden in (publiek-private) samenwerking of door andere partijen dan het rijk, vereist een stimulerend en faciliterend beleid en de ontwikkeling en overdracht van kennis. Het architectuur- en Belvederebeleid zijn hier bij uitstek op toegesneden, door activiteiten te stimuleren en te faciliteren met het doel ruimtelijke kwaliteit op alle schaalniveaus te versterken. De activiteiten variëren van het aansporen van initiatieven van onderop via de subsidieregelingen, ondersteuning van lokale architectuurcentra, programma's voor ontwerponderzoek en stimulering van goed opdrachtgeverschap, tot de archivering van architectencollecties en het stimuleren van multidisciplinair onderwijs en samenwerking tussen opleiding en praktijk. Ten behoeve van de vakwereld en het brede publiek wordt ingezet op de ontwikkeling, ontsluiting en uitwisseling van kennis, door debatten, tentoonstellingen, educatieprogramma's en internationale uitwisseling. Het bestel van architectuur- en erfgoedinstellingen speelt hierin een centrale rol.

OVERZICHT VAN ACTIES
2.1 VOORBEELDPROJECTEN
Het Nieuwe Rijksmuseum [A-1]
Nieuwe Hollandse Waterlinie [A-2]
Routeontwerp van Snelwegen [A-3]
Architectuur bedrijventerreinen [A-4]
Aanscherpen professioneel opdrachtgeverschap [A-5]
Ambassadegebouwen [A-6]
Overdracht defensie terreinen [A-7]
Afsluitdijk [A-8]
Limes [A-9]
Ontwerppoging rijksprogramma Groene Hart [A-10]
Naoorlogse stad [A-11]
Ruimtelijk ontwerpen met water [A-12]
Werelderfgoed [A-13]
2.2 WETTELIJK KADER
Wet op de architectentitel [B-1]
Cultuurhistorie in milieueffectrapportages [B-2]
Het Beschermd stads- en dorpsgezicht [B-3]
Welstand praktijkonderzoek [B-4]
2.3 INVESTERINGSPROGRAMMA'S
Cultuurimpuls ISV [C-1]
Cultuurimpuls ILG [C-2]
2.4 STIMULEREN, FACILITEREN EN KENNISONTWIKKELING
Subsidiestelsel projecten [D-1]
Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap [D-2]
Landschapsontwikkelingsplannen [D-3]
Ontwerpateliers [D-4]
Activiteitenprogramma Belvedere [D-5]
Kasteel Groeneveld [D-6]
Kennisinfrastructuur Cultuurhistorie [D-7]
Interdepartementaal onderzoek Architectuur en Cultuurhistorie [D-8]
Ontwerpend onderzoek functie en vormgeving schoolgebouwen [D-9]
Leerstoelen Belvedere [D-10]

2.1. VOORBEELDPROJECTEN

Het Nieuwe Rijksmuseum [A-1]

Het Rijksmuseum, ontworpen door P.J.H. Cuypers, is na ruim een eeuw intensief gebruik, verouderd en uit zijn voegen gegroeid. Onder het motto 'Verder met Cuypers' zullen aanpassingen uit het verleden gecorrigeerd worden en zal tegelijkertijd in de groeiende ruimtebehoefte worden voorzien. Een nieuw paviljoen wordt gebouwd voor de Aziatische kunst. De ambitie is om architectuur, restauratie, interieur, installatietechniek en tuinaanleg samen tot een hoog niveau te brengen. Binnen het project is, als pilot voor een nieuwe methodiek voor bouwhistorisch onderzoek, een digitale verwerking van bouwhistorisch materiaal ontwikkeld. Deze pilot draagt bij aan een zo objectief mogelijke cultuurhistorische waardestelling van gebouw en decoraties. Het uiteindelijke doel is dat het nieuwe Rijksmuseum zowel zijn status als rijksmonument recht doet als een eigentijdse uitstraling heeft en tot de top van de toonaangevende internationale musea zal gaan behoren.

Gelet op de betekenis van het museum voor Amsterdam, Nederland en internationaal ligt in het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* de aandacht de komende jaren op communicatie en debat over de afronding van het definitief ontwerp, de interventies in structuur, architectuur en interieur en de uitvoering. Daarnaast investeert de Rijksbouwmeester tot 2008 in een curator voor de begeleiding van een reeks van tijdelijke kunst opdrachten, gericht op een nieuw perspectief op de collectie en maatschappelijke dialoog.

Doel:	Communicatie en debat over de afronding van het definitief ontwerp, de interventies in structuur, architectuur en interieur en de uitvoering. Een impuls aan nieuwe inzichten en uitgangspunten voor de omgang met cultureel erfgoed. Grotere bekendheid bij de (inter)nationale vakwereld met het (definitief) ontwerp van Het Nieuwe Rijksmuseum en de gehanteerde ontwerp aanpak.
Resultaat:	Publicaties en bijeenkomsten over de afronding van het definitief ontwerp en de uitvoering ervan (2005 – 2008). Een communicatieplan wordt in 2005 opgesteld.
Trekker:	OCW en VROM.
Overige partijen:	Beheerorganisatie Het Nieuwe Rijksmuseum (VROM, OCW en Rijksmuseum), ROB/RDMZ. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol.
Budget actie:	Communicatie en debat: projectbudget. Curator beeldende kunst: budget architectuurbeleid VROM.

Nieuwe Hollandse Waterlinie [A-2]

De Nieuwe Hollandse Waterlinie is een onderdeel van het Nederlands cultureel en landschappelijk erfgoed dat het rijk, in samenwerking met decentrale overheden en maatschappelijke organisaties wil ontwikkelen tot een herkenbare en beleefbare ruimtelijke eenheid. Hiertoe zullen functies zoals recreatie, waterbeheer, landbouw, natuur en verkeer in de Nieuwe Hollandse Waterlinie worden ingepast. Ook zullen enkele forten weer toegankelijk worden gemaakt voor het publiek. De linie heeft al de status van nationaal project (Nota Belvedere) en Groot Project (Ontwerpen aan Nederland) en is in de Nota Ruimte en de Agenda Vitaal Platteland nu aangemerkt als Nationaal Landschap. In maart 2004 is de definitieve ruimtelijke visie Panorama Krayenhoff (het Linieperspectief) gepresenteerd. Vijf betrokken ministeries, vijf provincies, vijftwintig gemeenten, vijf waterschappen, maatschappelijke organisaties en private partijen hebben deze visie goed ontvangen. In 2005 is sprake van een overgangsfase waarin dit Linieperspectief wordt uitgewerkt ten behoeve van de realisatie in zeven projectenveloppen. De samenhang in de uitvoering van het totale Linieperspectief wordt geborgd door de regie van de Liniecommissie. De regie over de uitvoering van de afzonderlijke enveloppen is in handen van de betrokken provincies.

Binnen het rijk leveren verschillende departementen een bijdrage. LNV coördineert de rijksbetrokkenheid (OCW, VROM, V&W, Defensie) en de rijksinzet van investeringsmiddelen, ziet er samen met andere rijkspartijen op toe dat kwaliteit én tempo wordt gemaakt en zorgt dat een operationeel instrumentarium wordt ontwikkeld. Een kwaliteitsteam Nieuwe Hollandse Waterlinie is ingesteld om de ruimtelijke kwaliteit en samenhang van de linie tot uiting te brengen en te bewaken. Ook bevordert LNV de samenhang met het rijksprogramma Groene Hart en de Stelling van Amsterdam (inclusief de betreffende Nationale Landschappen). VROM stimuleert de ruimtelijke kwaliteit en stelt hiervoor investeringsmiddelen beschikbaar. OCW coördineert de voorgenomen plaatsing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie op de Werelderfgoedlijst. Defensie draagt forten in goede staat over. V&W zorgt voor samenhang met de uitvoering van het water- en mobiliteitsbeleid.

In het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* ligt de aandacht de komende jaren op het bevorderen van een samenhangende ruimtelijke kwaliteit over de hele linie.

Doel:	Het nationaal project de Nieuwe Hollandse Waterlinie als onderdeel van het Nederlands cultureel en landschappelijk erfgoed tot een herkenbare ruimtelijke eenheid te maken en deze duurzaam in stand te houden.
Resultaat:	Het concreet tot uitvoering doen brengen via de zogenaamde projectenveloppen (onder regie van de provincies) van de visie voor de NHW zoals die is neergelegd in het Panorama Krayenhoff.
Trekker:	LNV.
Overige partijen:	VROM, OCW, V&W en Defensie, ROB/RDMZ, provincie Utrecht; provincie Noord-Holland, provincie Zuid-Holland, provincie Gelderland, provincie Noord-Brabant, gemeenten, waterschappen en uitvoerende diensten, Dienst Landelijk Gebied en Staatsbosbeheer, kwaliteitsteam Nieuwe Hollandse Waterlinie. Ondersteuning via Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol.
Budget actie:	Uit projectbudgetten.

Routeontwerp van Snelwegen [A-3]

Met het Grote Project Routeontwerp A12 is verkend hoe de effectiviteit van het nationale mobiliteitsbeleid (i.c. doorstroming op de weg verbeteren, verkeersveiligheid vergroten en een betrouwbare bereikbaarheid realiseren) kan worden versterkt en tegelijkertijd gewerkt kan worden aan de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit van de weg en zijn omgeving. In het eindrapport 'De koers voor het Routeontwerp, perspectieven voor het routeontwerp van snelwegen op basis van de regenboogroute A12' zijn ontwerpprincipes en richtbeelden voor zowel de weg als de omgeving geformuleerd. Het eindrapport markeert de overgang naar de implementatiefase, waarbij twee trajecten te onderscheiden zijn. Het eerste traject is de uitwerking van het 'Routeontwerp A12' door decentrale overheden en andere partijen voor de A12 en omgeving. Het tweede traject is het benutten van de kennis en de ervaring die is opgedaan met het Routeontwerp A12 voor de aanpak van drie nieuwe routes in Nederland (A2, A4 en A27). Het interdepartementale Steunpunt Routeontwerp, dat begin 2005 door V&W is opgericht en dat gehuisvest is in het Atelier Rijksbouwmeester, ondersteunt beide trajecten.

Binnen het rijk leveren verschillende departementen een bijdrage. V&W is eerstverantwoordelijk voor het Steunpunt Routeontwerp, waaraan ook andere departementen een bijdrage leveren. Daarnaast stelt V&W, in nauwe samenwerking met het College van Rijksadviseurs, het werkprogramma voor de Rijksadviseur voor de Infrastructuur op en wordt een centrale en operationele welstandstoetsing voor integrale routeontwerpen ontwikkeld. De ervaringen met de routeontwerpen worden gedeeld met andere relevante partijen, waarbij gezamenlijke standaarden worden ontwikkeld. V&W, VROM, LNV, EZ en OCW (ROB/RDMZ) leggen

uitgangspunten vast over hoe de panorama's op steden, dorpen en landschappen vanaf de weg (zoals omschreven in de Nota Ruimte) gedefinieerd en beschermd moeten worden. In het verlengde hiervan wordt verkend of een stimulerend instrumentarium voor andere overheden te ontwikkelen is.

Doel:	1. Creëren van samenhang en continuïteit in wegarchitectuur in combinatie met het karakter van de omgeving; 2. Behouden, versterken en ontwikkelen van identiteit in relatie tot afwisseling van landschappen in de omgeving van de weg; en 3. Realiseren van effectieve samenwerking binnen V&W en met andere partijen op het vlak van wegontwerp en de gebiedsontwikkeling in de omgeving van de weg.
Resultaat:	Meerwaarde voor de weggebruiker in termen van veilig, herkenbaar en vertrouwd, maar ook boeiend en overzichtelijk. Voor de wegbeheerder levert het efficiëntie in ontwerp op en besparing in beheer. Het routeontwerp levert ook meerwaarde voor de omgeving: versterking van de identiteit en samenhang in gebruik van stedelijke en landelijke gebieden, als ook een groter ruimtelijk economisch potentieel en efficiënter ruimtegebruik.
Trekker:	V&W.
Overige partijen:	VROM , LNV, EZ, OCW (ROB/RDMZ), provincies en lokale overheden. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol, Dienst Landelijk Gebied.
Budget actie:	Uit projectbudgetten V&W.

Architectuur bedrijventerreinen [A-4]

Voor de in het Actieplan Bedrijventerreinen onderscheiden Topprojecten Bedrijventerreinen wil EZ partner zijn bij de concrete realisatie. Een van de acties betreft het opzetten en uitvoeren van een pilot architectuur. Deze pilot richt zich op het ontwikkelen van een landschappelijk en stedenbouwkundig aantrekkelijk en verantwoord bedrijventerrein. Het ministerie van EZ werkt hierbij samen met de gemeente, waarbinnen het te herstructureren of nieuw te ontwikkelen bedrijventerrein ligt. Daarnaast is het ministerie van EZ voornemens een eenmalige prijsvraag uit te schrijven voor het meest 'voorbeeldige' bedrijventerrein.

Doel:	Stimuleren van (landschaps)architectonisch en stedenbouwkundig aantrekkelijke bedrijventerreinen.
Resultaat:	Via pilot en prijsvraag (2005) realiseren van voorbeeldstellende bedrijventerreinen op (landschaps)architectonisch gebied (2005-2006).
Trekker:	EZ.
Overige partijen:	In samen te stellen projectgroep zullen naast EZ, VROM en OCW deelnemen. Uitwerken pilot in samenwerking met gemeente en mogelijk anderszins ondernemers/ontwikkelaars waarbinnen pilot ligt. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol.
Budget actie:	Pilot via middelen voor uitvoering overige acties in Actieplan Bedrijventerreinen (in totaal voor 2005 € 0,7 miljoen voor 11 acties). Budget prijsvraag vanuit regeling innovatieve bedrijventerreinen (in totaal voor 2005 € 1,5 miljoen) of vanuit overige acties Actieplan Bedrijventerreinen.

Aanscherpen professioneel opdrachtgeverschap [A-5]

Ter bevordering van de professionalisering van het opdrachtgeverschap binnen de rijksoverheid wijzen de ministeries van Defensie, VROM en LNV, in overleg met de Rijksbouwmeester en de rijksadviseurs, gedurende de periode 2005 – 2008 elk tenminste één bijzonder project aan. De projecten worden getoetst op de wijze waarop de ruimtelijke kwaliteit in de ontwerpogave wordt gedefinieerd en uitgewerkt, zowel inhoudelijk als organisatorisch. De projecten zullen vanaf de initiatieffase tot en met oplevering worden gevolgd, in eerste instantie vanuit de optiek van de opdrachtgever en in tweede instantie vanuit de optiek van de opdrachtnemer. Een jaar na oplevering wordt geëvalueerd of en hoe de beoogde kwaliteit bereikt is. De actie is ook bedoeld om flexibel in te kunnen spelen op komende opgaven, die binnen de focus van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* aan actualiteit winnen.

Doel:	Bevorderen van de ruimtelijke kwaliteit bij de opgaven van de rijksoverheid.
Resultaat:	Professionaliseren van opdrachtgeverschap.
Trekker:	Defensie, VROM en LNV.
Overige partijen:	Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol, in samenwerking met Rijksgebouwendienst, Dienst Gebouwen Werken en Terreinen, Dienst Landelijk Gebied en ROB/RDMZ.
Budget actie:	Uit projectbudgetten trekkende departementen.

Ambassadegebouwen [A-6]

Nederland beschikt anno 2005 over zo'n 155 ambassades, consulaten-generaal en zelfstandige permanente vertegenwoordigingen. Deze vormen, ieder op een eigen wijze en passend binnen de context van het land en/of de missie, het visitekaartje van Nederland. Met een integraal samenspel tussen architectuur, binnenhuisarchitectuur, design, kunst (en installatietechniek) van en in deze vertegenwoordigingen representeert Nederland zich in het buitenland: Een kans om de Nederlandse cultuur in te zetten als exportproduct.

Gelet op internationale reikwijdte en ambitie van het architectuur- en Belvederebeleid wordt in het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* onderzocht wat de Nederlandse uitstraling van de (recent) gerealiseerde projecten in het buitenland is. Gegeven het feit dat het merendeel van de huisvestingsprojecten in het buitenland betrekking heeft op (her)inrichting van bestaande kantoorverdiepingen, zal in dit onderzoek de nadruk liggen op de 'inbouwprojecten' van deze vestigingen. De resultaten van het onderzoek bieden een leidraad voor de presentatie van de Nederlandse Cultuur in den vreemde, gerelateerd aan de lokale context.

Doel:	Analyse en evaluatie van de 'Nederlandse uitstraling' bij gerealiseerde projecten (2004-2005) en toepassing hiervan bij de aanstaande (her)inrichtingsprojecten van het ministerie van BuZa (2006-2008).
Resultaat:	Representatie van de Nederlandse architectuur, binnenhuisarchitectuur en kunst – bij voorkeur de integrale toepassing hiervan – in de buitenlandse vertegenwoordigingen van Nederland.
Trekker:	BuZa.
Overige partijen:	OCW en EZ. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol.
Budget actie:	Uit projectbudgetten BuZa.

Overdracht defensie terreinen [A-7]

Het ministerie van Defensie – met zo'n 30.000 hectare grond in gebruik één van de grotere terreinbeherende organisaties in Nederland – stoot een grote oppervlakte aan terreinen af. Internationale ontwikkelingen op het gebied van veiligheid en de modernisering en verkleining van de krijgsmacht liggen hieraan ten grondslag.

Bij de overdracht van militaire terreinen spelen de aanwezigheid en ontwikkelingspotentie van belangrijke natuurwaarden en/of cultuurhistorische waarden een rol. Met het oog op een maatschappelijk verantwoorde overdracht laat het ministerie van Defensie onderzoek verrichten naar de aanwezigheid en ontwikkelingspotentie van cultuurhistorisch erfgoed. Door het onderzoek wordt antwoord gegeven op de vraag welke landschappelijke elementen essentieel zijn om te handhaven en welke elementen van het terrein en de bebouwing waardevol zijn om te behouden en als inspiratiebron te fungeren. De essentie wordt vastgelegd in tekeningen met onderbouwende tekst. Uitkomsten van dit onderzoek worden overgedragen aan de nieuwe eigenaar opdat het resultaat van het onderzoek verdisconteerd wordt in de ruimtelijke opgave waar de nieuwe eigenaar voor staat. In het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* zal het buiten gebruik stellen en de verkoop van het defensie terrein in Ede als voorbeeld dienen.

Doel:	In het kader van de toekomstige overdracht van militaire terreinen doen van onderzoek naar het cultuurhistorisch erfgoed (bebouwing en landschap), met als intentie dat de nieuwe eigenaar de uitkomsten hiervan betreft bij het definiëren en programmeren van de vervolgbestemming.
Resultaat:	Het vastleggen van cultuurhistorische waarden bij de overdracht van nog af te stoten militaire terreinen.
Trekker:	Defensie.
Overige partijen:	OCW, LNV, VROM, ROB/RDMZ, provincie Gelderland en gemeente Ede participeren in een begeleidingsteam bij het onderzoek. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol.
Budget actie:	Uit projectbudget Defensie (ca. € 100.000)

Afsluitdijk [A-8]

In 2007 bestaat de waterkering tussen het IJsselmeer en de Noordzee 75 jaar. De Afsluitdijk is een voorbeeld van interdisciplinair werk, met vermaarde namen als C. Lely, de natuurkundige H.A. Lorentz en de architect Dudok. Het is een vitale verkeersader tussen Noord-Holland en de noordelijke provincies en de dijk (inclusief spuisluizen en monument) is een uniek en internationaal civieltechnisch beeldmerk voor Nederland.

Studie wordt verricht naar de betekenis van (Lely bij) de ontwikkeling van de Zuiderzeeplannen en de Afsluitdijk en naar de voor Nederland zo kenmerkende samenwerking tussen ontwerp en civiele techniek. Een plan van aanpak voor de realisatie van extra spuicapaciteit en beheer en onderhoud van de Afsluitdijk wordt afgestemd op de resultaten van deze studie. OCW (ROB/RDMZ) zal in 2005-2006, in overleg met V&W, een cultuurhistorische karakterschets van de Afsluitdijk (en directe omgeving) opstellen, die kan bijdragen aan behoud en ontwikkeling van dit internationaal vermaarde ensemble.

In 2007 brengt V&W een publieksboek uit over de erfenis van Lely, met aandacht voor de Afsluitdijk, de Zuiderzeewerken en de polders als culturele symbolen voor Nederland. Dit boek maakt onderdeel uit van het een activiteitenprogramma dat ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan plaatsvindt.

Gelet op het interdisciplinaire karakter van de Afsluitdijk ligt in het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* de aandacht op het verrichten van een studie naar de wisselwerking tussen ontwerp en waterstaatkunde, in samenhang met overige activiteiten gericht op de opwaardering van de Afsluitdijk.

Doel:	Studie naar de betekenis van (Lely bij) de ontwikkeling van de Zuidzeeplannen en de Afsluitdijk alsmede naar de voor Nederland zo kenmerkende verhouding tussen ontwerp en civiele techniek, enerzijds gericht op het opwaarderen van dit internationaal civieltechnisch monument, anderzijds gericht op nieuwe waterstaatkundige werken.
Resultaat:	Leidraad voor interdisciplinaire ontwerpprincipes voor actuele waterstaatkundige opgaven in Nederland (2005 - 2007). Bijdragen aan publieksboek (2005 – 2006).
Trekker:	V&W.
Overige partijen:	OCW (/ROB/RDMZ). Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol. Provincie Noord-Holland en provincie Friesland participeren in begeleidingsteam voor onderzoek.
Budget actie:	Uit projectbudget V&W.

Limes [A-9]

De Limes, de noordelijke grens van het voormalige Romeinse Rijk, is in Nederland zo'n honderd kilometer lang. Het is een lineaire zone dwars door vele bestuurlijke en landschappelijke niveaus, waarin de fysieke restanten van de Limes grotendeels onzichtbaar onder de grond liggen. Zo'n twintig procent van deze zone heeft een hoge archeologische waarde. Ongeveer dertig procent

van de zone komt binnenkort bloot te staan aan de mogelijk ingrijpende gevolgen van ruimtelijke ontwikkelingen als woningbouw, bedrijvigheid en infrastructurele ontwikkeling.

De sinds 1995 - met meewind van het verdrag van Valletta - in het gebied van de Limes geïntensiveerde samenwerking tussen archeologisch onderzoek en de bouwopgaven werpt zijn vruchten af. De afgelopen jaren zijn vele vondsten gedaan, die naar internationale maatstaven uniek te noemen zijn (castella, wachttorens, verbindingswegen, scheepswrakken). De betekenis van de Limes voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen staat echter nog in de kinderschoenen, zoals blijkt uit recente pilotprojecten. In het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* en voortbouwend op initiatieven van het rijk, de drie Limesprovincies en enkele gemeenten, wordt beoogd de meervoudige betekenis van de Limes voor (onderzoek naar en vormgeving en beleving van) nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen te concretiseren en te benutten. Het Limesproject zal in de Limeszone concrete kwaliteitsimpulsen geven voor de drie Nationale Landschappen en de vernieuwing en uitbreiding van stedelijke gebieden. Tevens zal het Limesproject worden ingezet om opvattingen over de aanpak van erfgoed te verbreden, in het bijzonder bij uitvoerende partijen. Het debat over de ontwikkeling van de Limes-zone zal vanwege het grensoverschrijdende karakter ook internationaal worden gevoerd.

Doel:	Beschermen en benutten van de Limes door publieke en private partijen met verantwoordelijkheid voor en betrokkenheid bij cultuurhistorie en/of ruimtelijke ontwikkeling, waarbij de Limes vroegtijdig, volwaardig en voortdurend betrokken wordt bij de voorbereiding van (onderzoek en ontwerp), besluitvorming over en uitvoering van ruimtelijke transformaties.
Resultaat:	Bestuurlijke intentieverklaring tussen het rijk, de provincies Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland, alsmede gemeenten binnen de Limes-zone voor een gezamenlijke aanpak (2005), instellen van een tijdelijke projectorganisatie (2005) en kennisontwikkeling- en – uitwisseling rond ontwerp- en uitvoeringsprojecten op het snijvlak van archeologie en ruimtelijke ontwikkeling (2005 - 2008).
Trekker:	Namens VROM, OCW (ROB/RDMZ), LNV en V&W: Projectbureau Belvedere.
Overige partijen:	Beoogd wordt dat de Limesprovincies en –gemeenten inhoudelijk en financieel participeren in een samenwerkingsverband. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol.
Budget actie:	€275.000 (Activiteitenprogramma Belvedere 2005). Voor de periode 2006 – 2008: nader vast te leggen in de bestuurlijke intentieverklaring.

Ontwerpogave Rijksprogramma Groene Hart [A-10]

Het rijksprogramma Groene Hart uit de Nota Ruimte stemt ontwikkel- en ontwerpogaven in en rond het Groene Hart op elkaar af, om verschillende rijksdoelstellingen te realiseren. Deze rijksdoelen zijn: duurzaam behouden van kwaliteiten in de veenweidegebieden, uitwerken van de kwaliteitszonering, ontwikkelingen toelaten met behoud van de kwaliteit van het landschap, integreren en snel uitvoeren van lopende strategische Groene Hartprojecten, bevorderen van samenhang (i.c. ontwikkeling van de Natte As en de Nationale Landschappen Het Groene Hart, Stelling van Amsterdam en Nieuwe Hollandse Waterlinie), ontwikkelen van nieuwe economische dragers, benutten van de kansen die het water biedt (waaronder het uitvoeren van de deelstroomgebiedsvisies) en het oplossen van de waterogave (onder andere door functiemenging).

Gelet op de cultuurhistorische betekenis van het Groene Hart ligt in het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* de aandacht de komende jaren op het uitwerken door de provincies van specifieke ontwerpogaven (in de transformatiezones Leiden-Alphen en Hollandse IJssel, rond de strategische projecten Bentwoud, De Venen en Vechtstreek), het uitwerken van kwaliteitszonering en het versterken van de ruimtelijke samenhang tussen de Stelling van Amsterdam, Nieuwe Hollandse Waterlinie, Natte As en de ontsluiting van Almere.

Doel:	Behoud en versterking van het unieke open karakter van het Groene Hart via de uitwerking van specifieke ontwerpopgaven in respectievelijk transformatiezones Leiden-Alphen en Hollandse IJssel; alsmede ontwerpopgaven binnen de strategische projecten Bentwoud, De Venen en Vechtstreek. Versterken van ruimtelijke samenhang tussen Stelling van Amsterdam, Nieuwe Hollandse Waterlinie, Natte As, Limes en ontsluiting van Almere.
Resultaat:	Kwaliteitszoning is uitgewerkt, de samenhang tussen de Stelling van Amsterdam, Nieuwe Hollandse Waterlinie, Natte As, Limes en ontsluiting van Almere is versterkt, een gebiedsvisie voor de transformatiezone Leiden-Alphen is afgerond, de begrenzing van de Natte As is vastgesteld en gestart is met de herstructurering van de bedrijventerreinen in de Oude Rijnzone (2005).
Trekker:	LNV op rijksniveau, in samenwerking met de regievoerder over de diverse projecten.
Overige partijen:	OCW (ROB/RDMZ), VROM, EZ en V&W, in samenwerking met de Dienst Landelijk Gebied, Projectbureau Belvedere, Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie, Programmabureau Groene Hart, Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol. Medeparticipatie van provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland alsmede waterschappen, LTO Noord, natuurbeheerders, Kamers van Koophandel te organiseren.
Budget actie:	Uit projectbudgetten van de betrokken departementen.

Naoorlogse stad [A-11]

Het rijk, de dertig grote gemeenten en lokale partijen geven met de zogenoemde 56-wijkenaanpak uitvoering aan het Actieprogramma Herstructurering. Deze aanpak betreft de herstructurering van veelal vroeg-naoorlogse wijken die in de periode 1945 – 1970 gebouwd zijn en vragen om zowel fysiek-ruimtelijke als sociaal-economische vernieuwing. Voor het merendeel van deze 56 prioriteitswijken zijn eind 2004/begin 2005 prestatiecontracten afgesloten tussen gemeenten en uitvoerende partijen.

In het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* ligt de aandacht de komende jaren op het benutten van de cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteiten bij de vernieuwingsopgaven. Van belang is dat bij de fysiek-ruimtelijke vernieuwing in deze wijken bewust en efficiënt wordt omgegaan met de bestaande stedenbouwkundige en landschappelijke structuren en de bebouwing. De kwaliteit van de openbare ruimte alsmede de verhouding tussen openbare ruimte en bebouwing zijn hierbij van cruciaal belang. Uit de wijken waarvoor prestatiecontracten tussen gemeenten en uitvoerende partijen zijn afgesloten, wordt een aantal projecten geselecteerd dat in aanmerking komt voor een expertise-impuls. Inzet daarbij is om aan de hand van deze voorbeeldprojecten praktisch instrumentarium te ontwikkelen voor gemeenten en andere partijen om bestaande ruimtelijke kwaliteiten te benutten en te borgen in de planvorming voor de naoorlogse stad. Daarbij zal worden aangesloten bij het ISV en bij bestaande wet- en regelgeving op het gebied van ruimtelijke ordening, monumentenzorg en welstandstoezicht.

Doel:	Aandacht voor en benutten van de cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteiten bij de herstructurering van vroeg-naoorlogse wijken.
Resultaat:	Instrumentarium waarbij kwaliteitsborging met betrekking tot cultuurhistorie, stedenbouw en architectuur gecombineerd wordt met ontwikkelingsopgaven in vroeg-naoorlogse wijken (2005 – 2008).
Trekker:	VROM.
Overige partijen:	OCW (ROB/RDMZ), LNV, Projectbureau Belvedere, Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol. Voorbeeldproject uitwerken met gemeenten, KEI, SEV, Aedes, NEPROM, AVBB en Architectuur Lokaal, Federatie Welstand c.q. lokale welstandsorganisaties.
Budget actie:	Uit projectbudget VROM.

Ruimtelijk ontwerpen met water [A-12]

Water is in de Nota Ruimte één van de structurerende principes voor ruimtelijke inrichting. Klimaatverandering dwingt ons ruimte te vinden om méér water vast te houden, veilig te bergen

en gecontroleerd af te voeren. Meer ruimte voor water zal vooral via combinaties van waterbeheer en andere ruimtelijke functies tot stand moeten komen, waarbij er goede mogelijkheden liggen om de identiteit van landschappen en steden te versterken. De ruimtelijke wateropgave biedt kansen voor versterking van de aandacht voor ruimtelijk ontwerp, zowel stedenbouwkundig als landschapsarchitectonisch, waarin de samenhang van de (her)inrichtingsopgaven met de ontstaansgeschiedenis (cultuurhistorie) en nieuwe betekenissen centraal staat. De wateropgave waar we voor staan past in een lange en rijke ontwerptraditie waaruit prachtige Hollandse steden en indrukwekkende landschappen zijn ontstaan.

Het rijk en andere overheden dragen elk vanuit hun eigen verantwoordelijkheid zorg voor zowel de wateropgave als de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit. In grote projecten zoals de Planologische Kernbeslissing Ruimte voor de Rivier (PKB RvdR) en de Integrale Verkenning Maaswerken (IVM) werken rijk en regio samen. In deze en andere planvormingstrajecten rond Ruimte voor Water (Zuid-Westelijke Delta, Kust, IJsselmeer, Blauwe Knooppunten) is verbetering van de ruimtelijke kwaliteit een doelstelling. Meer aandacht voor het ruimtelijk ontwerp bij de wateropgaven staat daarbij centraal. Borging van de ruimtelijke kwaliteit bij concrete projectbesluiten en uitvoering van maatregelen, ook bij de genoemde projecten, vraagt nog veel aandacht.

In het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* is de aandacht gericht op het verdiepen en verbinden van kennis en ervaring om te komen tot een intensieve uitwisseling tussen de verschillende planvormingstrajecten en uitvoeringsprogramma's. Door de krachten op rijksniveau te bundelen en overzicht te bieden kan de rol van het ruimtelijk ontwerp in het planvormingsproces worden versterkt, met aansprekende voorbeelden en met het opstellen van een 'handreiking'. Deze actie biedt ook mogelijkheden om aan te sluiten bij de activiteiten van andere overheden en organisaties en aanknopingspunten voor de opgaven in het regionale watersysteem en water in de stad. Het beleidstraject Ruimte voor de Rivier (PKB RvdR) en IVM zullen voor deze actie de basis vormen. Aansluiting wordt gezocht bij het activiteitenprogramma Belvedere, de activiteiten van het Steunpunt Routeontwerp en beschikbare kennis en informatie bij ROB/RDMZ.

Doel:	Het bevorderen van de rol van het ruimtelijk ontwerp en het borgen van de ruimtelijke kwaliteit in het planproces bij verkenningen, concrete planvorming en projectbesluiten voor rijks en regionale projecten met een wateropgave.
Resultaat:	Pilots, voorbeeldprojecten en een handreiking / richtlijn voor de borging van ruimtelijke kwaliteit in planvormingstrajecten.
Trekker:	VROM.
Overige partijen:	V&W, LNV, OCW (ROB/RDMZ), Projectbureau Belvedere. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol.
Budget actie:	Uit bestaande project- en stimuleringsbudgetten.

Werelderfgoed [A-13]

Nederland heeft een aantal cultuurhistorisch waardevolle gebouwen en gebieden waarvan de universele culturele waarde door de UNESCO is erkend door plaatsing op de Werelderfgoedlijst. In de Nota Ruimte is aangegeven dat dit werelderfgoed bijzondere aandacht verdient in het ruimtelijk beleid.

Voor het behoud van de werelderfgoedsites in een dynamische ruimtelijke omgeving is, naast uiteraard een goede wettelijke en planologische bescherming, een ontwikkelingsgerichte benadering nodig. Het werelderfgoed speelt vanwege zijn sterke cultuurhistorische kwaliteit en betekenis op zijn beurt een belangrijke rol bij de versterking van de ruimtelijke kwaliteit. Een

aantal werelderfgoedsites ligt binnen of is aangeduid als Nationaal Landschap: de droogmakerij De Beemster, het molencomplex Kinderdijk en de Stelling van Amsterdam.

De opgave voor de werelderfgoedgebieden ligt in het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* op het versterken van de cultuurhistorische input en ontwerp kwaliteit bij de actuele ontwerp opgaven in de Ruimtelijke Hoofdstructuur. Het rijk wil de decentrale overheden die primair verantwoordelijk zijn voor de instandhouding en ontwikkeling van de werelderfgoedsites ondersteunen bij een goede positionering van het werelderfgoed bij integrale gebiedsontwikkelingen en bij de uitwerking van ontwerp opgaven. Bij de Stelling van Amsterdam gaat het onder andere om erkenning van de cultuurhistorische waarde in de ontwerp opgave bij de doorsnijdingen van infrastructuur en de aanleg van bedrijventerreinen, bij de Beemster om het in beeld brengen van de mogelijke consequenties van zowel de ruimtelijke en maatschappelijke ontwikkelingen voor de historische verkavelingspatronen als de uitwerking van daaruit voortvloeiende ontwerp opgaven en bij Kinderdijk om het ontwikkelen van een gebiedsvisie. In samenspraak met de betrokken overheden en (beheers)stichtingen zullen gedurende de looptijd van het actieprogramma specifieke projecten worden geformuleerd. Deze actie heeft nauwe relaties met de acties Ontwerp opgave rijksprogramma Groene Hart, Nieuwe Hollandse Waterlinie en Routeontwerp van Snelwegen en zal daarmee worden afgestemd.

Doel:	Versterken van de aandacht voor de ruimtelijke kwaliteit en (cultuur)historische betekenis van de werelderfgoedsites binnen de Ruimtelijke Hoofdstructuur voor het behoud van de sites en het leveren van input en inspiratie aan actuele ontwerp- en ontwikkelingsopgaven.
Resultaat:	Goede positionering van de werelderfgoedsites in voorbereiding, ontwerp en uitvoering van integrale gebiedsontwikkelingen.
Trekker:	OCW (ROB/RDMZ).
Overige partijen:	LNV, VROM, V&W en Defensie, provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht, betrokken gemeenten en beheersstichtingen, Stichting Platform Werelderfgoed Nederland, projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol.
Budget actie:	€200.000,- per jaar (2005-2008).

2.2 WETTELIJK KADER

Wet op de architectentitel [B-1].

In 1988 werd de Wet op de architectentitel van kracht. De doelstellingen van de wet zijn het scheppen van waarborgen voor de vakbekwame beroepsuitoefening door bouwkundig architecten, stedenbouwkundigen, tuin- en landschapsarchitecten en interieurarchitecten, het uitvoeren van de Europese Architectenrichtlijn en consumentenbescherming. De wet wordt afgestemd op de invoering van de Bachelor-Master-structuur. Daarnaast zijn EU-regelgeving en aanbevelingen op basis van de evaluatie van de wet aanleiding om de wet te actualiseren en tot een krachtiger kwaliteitsinstrument te maken.

De Rijksbouwmeester is eenmalig in 2003 een tweejarig programma gestart, het Experiment, ten behoeve van het gericht opdoen van beroepservaring, in aanvulling op de reguliere opleiding voor architecten. Het programma komt tegemoet aan de geconstateerde gebrekkige aansluiting van de opleidingen op de beroepspraktijk. Het is gericht op Wet op de architectentitel (WAT) als instrument voor kwaliteitsbewaking voor de disciplines architectuur, stedenbouw, landschapsarchitectuur en interieurarchitectuur. Het ligt in de bedoeling om na afloop ervan tot een flexibele en dynamische ervaringsstructuur te komen voor aankomende architecten.

Doel	Continuëren en krachtiger maken van de Wet op de architectentitel (WAT) als instrument voor kwaliteitsbewaking.
Resultaat	Einde en evaluatie Experiment in september 2005; gewijzigde Wet op de architectentitel in werking voorjaar 2008.
Trekker:	VROM.
Overige partijen:	OCW en LNV. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol. Participatie gewenst van Stichting bureau architectenregister, Technische Universiteiten Delft en Eindhoven, Wageningen UR, Academies voor Bouwkunst, beroepsorganisaties.
Budget actie:	€ 210.000 (budget architectuurbeleid: Stichting bureau architectenregister en Het Experiment)

Cultuurhistorie in milieueffectrapportages [B-2]

Het verdrag van Valletta (1992) versterkt de positie van archeologie in de belangenafweging voor de ruimtelijke (her)inrichting. Het verdrag is gericht op goed beheer en behoud in situ van archeologische waarden. In het Nederlandse wetsvoorstel (i.c. wijziging Monumentenwet 1988), gericht op het implementeren van voornoemd verdrag wordt onder andere geregeld dat gemeenten archeologie opnemen in hun beleid en bestemmingsplannen en dat archeologische waarden meewegen bij het verlenen van vergunningen. Ten gevolge van dit wetsvoorstel en door wijziging van de milieuwetgeving onder invloed van (nieuwe) Europese richtlijnen, zal de factor cultuurhistorie een sterkere positie krijgen binnen de afwegingskaders en procedures voor de milieueffectrapportage (m.e.r.). Op initiatief van het ministerie van OCW wordt een project gestart dat is gericht op een optimale afweging van cultuurhistorische waarden binnen m.e.r.-procedures. Het gaat hierbij om het nader vormgeven aan de wettelijke medeverantwoordelijkheid van OCW voor het systeem van milieueffectrapportage, in het bijzonder de adviesrol van ROB/RDMZ. Doel is een herkenbare en meer ontwikkelingsgerichte advisering over de omgang met cultuurhistorische waarden binnen het kader van de m.e.r.-procedures.

Doel:	Bevorderen van ontwikkelingsgerichte advisering over cultuurhistorische waarden binnen milieueffectrapportages aan bevoegd gezag en initiatiefnemers.
Resultaat:	Instrumenten voor ontwikkelingsgerichte advisering van het rijk.
Trekker:	OCW (ROB/RDMZ).
Overige partijen:	VROM, LNV en V&W.
Budget actie:	€50.000 in 2005. Latere jaren nader te bepalen, afhankelijk van richting en tempo herziening m.e.r.-instrumentarium.

Het beschermde stads- en dorpsgezicht [B-3]

De Monumentenwet (1961, herzien 1988) is het instrument 'beschermde stads- of dorpsgezicht'. Ontwikkelingen in de feitelijke toepassing en nieuwe opgaven op het gebied van behoud en ontwikkeling geven aanleiding voor drie verkenningen. Ten eerste in 2005 een onderzoek naar het versterken of verbeteren van de advisering van ROB/RDMZ aan gemeenten over bestemmingsplannen voor beschermde stads- of dorpsgezichten, om het instrument effectiever onderdeel van lokaal ruimtelijk beleid te laten zijn. Ten tweede, mede aan de hand van ervaringen met de jongere stedenbouw en bouwkunst uit de periode 1850 – 1940, in 2005-2006 een onderzoek op de toepasbaarheid van het instrument 'beschermde stads- of dorpsgezicht' voor het behouden en benutten van cultuurhistorische waarden van de vroeg-naoorlogse stad. Tot slot in 2006-2007 een onderzoek naar het afstemmen van de inzet van het instrument 'beschermde stads- of dorpsgezicht' met de mogelijke inzet van het instrument 'beschermde landschapsgezicht' uit de Natuurbeschermingswet 1998, bij opgaven die het cultuurlandschap, de historische geografie en het monumentaal groen betreffen.

Doel:	Verkennen van de mogelijkheden tot betere benutting van het instrument 'beschermd stads- of dorpsgezicht' bij opgaven rondom behoud en ontwikkeling in het stedelijk en het landelijk gebied.
Resultaat:	Versterkte inzet en werking van het instrument 'beschermd stads- of dorpsgezicht' uit de 'Monumentenwet 1988'.
Trekker:	OCW (ROB/RDMZ).
Overige partijen:	VROM, LNV, gemeenten, Wageningen UR. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol.
Budget actie:	Via projectbudgetten OCW.

Welstand praktijkonderzoek [B-4]

Met het opstellen van gemeentelijke welstandsnota's, een eis uit de nieuwe Woningwet (2003), is een nieuwe fase ingetreden in het werk van welstandscommissies. Kern van deze nota's is het vergroten van de objectiviteit, openbaarheid en transparantie van het welstandstoezicht. Nog steeds bestaat de juridische grondslag uit het beoordelen van de esthetische kwaliteiten van een bouwplan, 'zowel op zichzelf als in relatie tot de omgeving en de te verwachten veranderingen daarin'. Vrijwel elke gemeente heeft een welstandsnota opgesteld, waarin de identiteit van de betrokken afzonderlijke gebieden is beschreven. Die beschrijving is gekoppeld aan een politieke waardering van de beschreven kwaliteiten en aan de bouwkundige en stedenbouwkundige criteria, die voor het karakter van een gebied essentieel worden geacht. De lokaal politieke invloed op het welstandsbeleid is op deze wijze vergroot. Welstand is daarmee onderdeel geworden van een veel groter beleidsveld: de ruimtelijke kwaliteit.

Met het oog op een goede afstemming van stedenbouwkundige kaders op welstandsbeleid wordt onderzoek gestart naar de mogelijkheden om welstandsbeleid op termijn in bestemmingsplannen vast te leggen. Ontwikkelingsgebieden – zoals grootschalige stadsuitbreidingen, reconstructie en transformatie van het platteland, infrastructurele werken en ingrepen met een substantiële opgave op het gebied van archeologie – ontberen regelgeving en instrumentarium gericht op kwaliteitsborging. In de praktijk wordt deze rol vaak overgenomen door hiervoor ingestelde supervisors of qualityteams in samenwerking met lokale welstandscommissies. Op basis van ervaringen met de welstandscommissie voor het Routeontwerp A12 zal, in het kader van de evaluatie van de Woningwet in 2006, worden verkend hoe de ruimtelijke kwaliteit van dergelijke bouw-, ontwikkelings- en herinrichtingsopgaven kan worden getoetst en bewaakt. Hierbij gelden als uitgangspunten deregulering en vermindering van regelgeving, zoals het kabinet zich ten doel stelt.

Doel:	Verkenning taakstelling en organisatie bovenlokale welstandscommissie (2006).
Resultaat:	Adequate welstandstoets bij (boven)lokale projecten.
Trekker:	Ministerie van VROM.
Overige partijen:	Ministeries van OCW, V&W en LNV, in samenwerking met Dienst Landelijk Gebied, Federatie Welstand en Architectuur Lokaal. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol.
Budget actie:	€30.000 (budget architectuurbeleid, welstand).

2.3 INVESTERINGSPROGRAMMA'S

Cultuurimpuls Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing [actie C-1]

In revitaliserings-, herstructurerings- en transformatiegebieden, maar ook elders binnen het bebouwde gebied is het van belang dat gemeenten zorgen voor behoud van gebouwen en stedelijke en groene structuren die, in historisch perspectief, een waardevolle betekenis hebben. Daarnaast is het van belang dat ze voorwaarden en ruimte scheppen voor nieuwe culturele ontwikkelingen. Voor de periode 2005 – 2009 stellen de ministeries van VROM, OCW en LNV

bijdragen uit het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing (ISV) beschikbaar aan dertig rechtstreekse gemeenten en, via de provincie, aan zogenaamde programma- en projectgemeenten. Deze tweede tranche van het ISV is in een aantal opzichten verbeterd, onder meer door uitbreiding met een cultuurimpuls.

Aanleiding tot het instellen van de cultuurimpuls ISV is de constatering dat imago, identiteit en uitstraling van een buurt wijk, stadsdeel en/of stad sterk worden bepaald door de beleving van de lokale historie, aanwezige visuele kwaliteiten en culturele voorzieningen. De cultuurimpuls ISV is gericht op verbetering van de kwaliteit van de leefomgeving door het integraal benutten en borgen van culturele kwaliteiten in de praktijk van de stedelijke vernieuwing. In de convenanten Grote-stedenbeleid leggen rijk en gemeenten resultaatafspraken vast (verantwoording in 2010) met betrekking tot het aantal wijken waar de fysieke culturele kwaliteiten aantoonbaar en integraal onderdeel uitmaken van de gebiedsontwikkeling, en de wijze waarin deze kwaliteiten zijn geborgd in lokale planfiguren en beleid. In hun Meerjarenontwikkelingsprogramma's onderbouwen en belichten de gemeenten hun ambities met betrekking tot de cultuurimpuls. De uitvoering van de cultuurimpuls wordt in het brede verband van de ISV-systematiek gevolgd, onder meer door een jaarlijkse consultatieronde langs de gemeenten. Verder wordt de effectiviteit van de cultuurimpuls gestimuleerd door gerichte ondersteuning vanuit het Projectbureau Belvedere en ROB/RDMZ.

Doel:	Integraal benutten en borgen van culturele kwaliteiten in de praktijk van stedelijke vernieuwing.
Resultaat:	Verhoging ruimtelijke kwaliteit door cultureel erfgoed, cultuurvoorzieningen en ontwerpqualiteiten als stimulans voor stedelijke vernieuwing in te zetten (2005-2009).
Trekker:	OCW en VROM.
Overige partijen:	LNV, Projectbureau Belvedere, KEI.
Budget actie:	VROM en OCW hebben beide €20 miljoen gereserveerd voor de periode 2005 - 2009. De begroting van 2005 van het projectbureau Belvedere bevat een budget voor acties verband houdend met stedelijke vernieuwing.

Cultuurimpuls Investeringsbudget Landelijk Gebied [actie C-2]

Vanaf 2007 stelt het rijk voor het landelijk gebied een gebundelde doeluitkering ter beschikking. Doel van het Investeringsbudget Landelijk Gebied is het borgen en versterken van samenhang in de aansturing van de gebiedsgerichte processen in het landelijk gebied, waaronder de landschappelijke ontwerpogave voor Nederland. De jaren 2005 en 2006 vormen een overgangperiode van de huidige werkwijze naar het ILG. Voor deze twee jaar wordt een geormerkte investering vanuit Belvederemiddelen gedaan ten behoeve van het versterken van de ruimtelijke kwaliteit van Nationale Landschappen, door versterkte aandacht voor de ontwikkelingsgerichte benadering van de cultuurhistorie. Hiertoe worden in het uitvoeringscontract 2005–2006 prestatieafspraken gemaakt met de provincies. Deze afspraken hebben betrekking op zowel proces als inhoud. Aan provincies wordt bijvoorbeeld gevraagd om bij de begrenzing, de uitwerking van de kernkwaliteiten en bij de opstelling én uitvoering van integrale uitvoeringsprogramma's en gebiedsuitwerking weloverwogen keuzes te maken, waarbij cultuurhistorische kwaliteiten en kansen gelijkwaardig met andere kwaliteiten worden meegewogen. Hoe tot bepaalde keuzes gekomen is dient inzichtelijk te worden gemaakt.

In aansluiting op deze actie wordt er naar gestreefd om vanaf 2007 een cultuurimpuls in het ILG op te nemen naar voorbeeld van de cultuurimpuls ISV. De mogelijkheden hiertoe worden vanaf 2005 inhoudelijk en financieel verkend.

Doel:	Versterken van ruimtelijke en cultuurhistorische kwaliteit van Nationale Landschappen.
Resultaat:	Verhoging van de ruimtelijke kwaliteit van Nationale Landschappen.
Trekker:	LNV, OCW en VROM.
Overige partijen:	V&W, Projectbureau Belvedere, provincies. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in een adviserende rol.
Budget actie:	Versterking van ruimtelijke en cultuurhistorische kwaliteit van Nationale Landschappen via een geormeerde investering vanuit de Belvederemiddelen (2005 – 2006): €2,25 miljoen per jaar, beschikbaar gesteld aan de provincies via het uitvoeringscontract voor de periode 2005 –2006.

2.4 STIMULEREN, FACILITEREN EN KENNISONTWIKKELING

Subsidiestelsel projecten [D-1]

Ter bevordering van het ruimtelijke culturele klimaat zijn drie subsidieregelingen ingesteld: de Projectsubsidiereregelingen voor Architectuur en voor Belvedere, uitgevoerd via het Stimuleringsfonds voor Architectuur (SfA) en de regeling voor individuele Architectuursubsidies, uitgevoerd via het Fonds voor de Beeldende Kunst, Vormgeving en Bouwkunst (Fonds BKVB). Deze subsidieregelingen dienen om individuele of lokale initiatieven te ondersteunen. Door bij te dragen aan bijvoorbeeld ontwerpend onderzoek of een publicatie wordt het cultureel bewustzijn vergroot bij beleidsmakers, bestuurders, beslissers, investeerders, ontwerpers en – niet in de laatste plaats – het publiek in brede zin. De regeling Belvedere is bovendien bedoeld om een praktijk te vestigen rondom een nieuwe, meer offensieve benadering van het cultureel erfgoed en kennis over deze aanpak te ontwikkelen. De sterke samenhang tussen de beide regelingen die via het Stimuleringsfonds voor Architectuur worden uitgevoerd is aanleiding om een vorm van integratie na te streven. In 2008, ruim voor het aflopen van de Nota Belvedere, doen OCW, VROM en LNV hiertoe een voorstel.

Doel:	Bevorderen van kennisontwikkeling en –overdracht alsmede belangstelling voor architectuur en cultuurhistorie.
Resultaat:	Vernieuwend of aanvullend op bestaande theorie en praktijk.
Trekker:	OCW, LNV en VROM geven gezamenlijk gestalte aan de systeemverantwoordelijkheid van het rijk voor de uitvoering van de subsidieregeling Belvedere. De subsidieregeling Architectuur wordt gedragen door OCW en VROM, terwijl LNV en V&W op projectbasis deelnemen. OCW is systeemverantwoordelijk voor de uitvoering van de regeling voor individuele subsidies.
Overige partijen:	Het SfA is uitvoerder van de subsidieregelingen voor Architectuur en Belvedere. Het Fonds BKVB voert de regeling voor individuele subsidies uit. Beide fondsen werken op basis van een beleidsplan dat is meegewogen bij de vaststelling van de Cultuurnota. Kennis die voortkomt uit de door de Belvedere-regeling gesubsidieerde projecten, wordt gebundeld en verspreid via het Projectbureau Belvedere.
Budget actie:	De subsidieregeling Belvedere wordt in 2005-2008 uitgevoerd met een budget van € 1.404.000 (OCW, VROM en LNV). Voor de regeling Architectuur is voor 2005 een budget beschikbaar van € 3.333.862 (OCW € 1.881.862, VROM € 1.452.000). De projectbijdrage voor het SfA van het ministerie van LNV bedraagt voor 2005 € 68.000. In verband met de door de staatssecretaris van OCW voorgenomen evaluatie van de functionaliteit van ondersteunende instellingen, is de Beschikking voor de uitvoerende instantie, het SfA, voor één jaar afgegeven. Dit heeft geen betrekking op de uitvoering van de Belvedereregeling. Over de uitvoering van de Architectuurregeling in 2006 en verder moet nog worden besloten. Dit geldt ook voor de uitvoerende instantie van de individuele subsidieregeling, het Fonds BKVB, dat € 931.000 voor 2005 te besteden heeft.

Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap [D-2]

Opdrachtgevers spelen een cruciale rol bij de totstandkoming van architectonische en ruimtelijke kwaliteit. De toename van de complexiteit van het ontwerp- en bouwproces vraagt niet alleen

meer van architecten, stedenbouwers en landschapsarchitecten, ook aan het opdrachtgeverschap worden steeds hogere en andere eisen gesteld.

Als instrument ter stimulering van opdrachtgevers (gemeenten, provincies, marktpartijen) is door het rijk de jaarlijkse prijs voor inspirerend opdrachtgeverschap, De Gouden Piramide, ingesteld. Er worden verschillende schaalniveaus onderscheiden, van de architectuur van een gebouw tot aan het regionaal ontwerp. Daarbij kan het ook om een restauratie of een herstructureringsproject gaan. De procedure met betrekking tot De Gouden Piramide is vastgelegd in de Regeling Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap. De Regeling zal, in afstemming met de betrokken departementen, worden geactualiseerd.

Doel:	Stimuleren van opdrachtgeverschap.
Resultaat:	Bevordering professionalisering opdrachtgeverschap.
Trekker:	VROM.
Overige partijen:	OCW, LNV, V&W in samenwerking met het Atelier Rijksbouwmeester, het Projectbureau De Gouden Piramide en Architectuur Lokaal.
Budget actie:	€ 120.000 (VROM, architectuurbeleid). Bijdragen OCW en LNV in overleg.

Landschapsontwikkelingsplannen [D-3]

Voor de uitvoering van het generieke beleid voor landschap staat behoud en ontwikkeling van landschapskwaliteit centraal. Stimulering van de opstelling van landschapsontwikkelingsplannen (LOP's) is een goede manier om behoud en ontwikkeling van de landschapskwaliteit op gemeentelijk niveau te bevorderen. LNV biedt met het gewijzigde Besluit Ontwikkeling van Landschappen in de vorm van LOP's een hulpmiddel ter ondersteuning van het gemeentelijk en provinciaal landschapsbeleid, met het doel bij ruimtelijke ontwikkelingen meer rekening te houden met landschappelijke kenmerken en kwaliteiten.

Een LOP beschrijft de gewenste ontwikkelingen, op basis van de bestaande kwaliteiten van het landschap. Met het plan wordt een gedragen visie op het landschap uitgewerkt in zowel wensen als concrete en uitvoerbare projecten. Het biedt daarmee een kapstok voor het aanboren van geldstromen en het aansturen van vrijwilligersorganisaties. Daarnaast is het LOP gericht op daadwerkelijke uitvoering: het ontwikkelen van landschapskwaliteit uitgewerkt op (inter)gemeentelijk niveau. Het kan een belangrijke bouwsteen voor bijvoorbeeld de ontwikkeling van het bestemmingsplan of streekplan zijn. Daarnaast kan het een kader bieden om ruimtelijke ingrepen in het landschap te toetsen. De ontwikkeling van Landschapsontwikkelingsplannen gebeurt bottom up en in samenwerking met relevante partijen.

Het Besluit Ontwikkeling van Landschappen wordt in 2005 geëvalueerd.

Doel:	Ondersteunen van gemeentelijk en provinciaal landschapsbeleid.
Resultaat:	Landschapsontwikkelingsplannen met operationeel kader.
Trekker:	LNV.
Overige partijen:	Dienst Regelingen (LNV), gemeenten, provincies, Landschapsbeheer Nederland en Architectuur Lokaal.
Budget actie:	€ 815.000 per jaar.

Ontwerpateliers [D-4]

Het rijk wil stimuleren dat het ontwerp tijdig en zorgvuldig wordt toegepast in ruimtelijke planvorming en uitvoering, bij projecten op stedelijk-, landelijk- en infrastructureel gebied. Het biedt daartoe ontwerpateliers aan bij belangrijke rijksopgaven en –projecten. Het accent ligt daarbij op het scheppen van voorwaarden voor en het stimuleren van kwaliteit bij opgaven, die een voorbeeld kunnen zijn voor komende projecten. Het instrument van de ontwerpateliers wordt

door het rijk in de komende periode breed ingezet. Zeker ook in het landelijk gebied: het betrekken van ontwerpers bij een opgave in het landelijk gebied zou immers net zo vanzelfsprekend moeten zijn als bij een bouwopgave.

Het Atelier Rijksbouwmeester organiseert, met de inhoudelijke inbreng van de Rijksbouwmeester en de rijksadviseurs, op verzoek workshops en ontwerpateliers voor rijksopgaven en –projecten en voor decentrale overheden wanneer rijksbeleid en/of rijksgeld in het geding zijn. VROM organiseert in 2005 ontwerpateliers waarvan de thema's voor de Randstad worden aangedragen door de provincies. LNV zal op verschillende manieren ontwerpateliers inzetten: gericht op de lokale ontwerpopgave, gekoppeld aan rijksbeleid (bijvoorbeeld de Greenports en kruispunten van robuuste ecologische verbindingen met infrastructuur), maar ook in meer globale en abstracte vorm. Zo zullen in 2005 reizende ontwerpateliers plaatsvinden in de reconstructiegebieden. Ook zijn er ontwerpateliers die zich richten op de uitvoering van landinrichtingsplannen, uitgevoerd door de Dienst Landelijk Gebied (DLG) in samenwerking met provincies en gemeenten. DLG en ROB/RDMZ werken samen in het organiseren van ontwerpateliers bij ontwerpopgaven op het snijvlak van cultuurhistorie, groen en recreatie. Het projectbureau Belvedere werkt mee aan de ateliers voor reconstructiegebieden en organiseert ontwerpateliers over de Limes en over nationale en regionale wateropgaven. Het Steunpunt Routeontwerp organiseert ontwerpateliers voor de A2, A4 en A27.

Als onderdeel van de ontwerpateliers zullen internationale kennis en netwerken (bijvoorbeeld World Exchange for the Countryside) worden ingezet.

Doel:	Faciliteren en stimuleren van centrale en decentrale overheden bij ontwerpopgaven.
Resultaat:	hoge ontwerp kwaliteit bij deze opgaven.
Trekker:	LNV, VROM en OCW.
Overige partijen:	V&W, EZ, Defensie en BuZa in samenwerking met het Atelier Rijksbouwmeester, ROB/RDMZ, Projectbureau Belvedere, Rijkswaterstaat, Dienst Landelijk Gebied, provincies en gemeenten
Budget actie:	Reguliere taken.

Activiteitenprogramma Belvedere [D-5]

Doel van het Activiteitenprogramma Belvedere is het stimuleren en faciliteren van de kennisontwikkeling, kennisverspreiding, deskundigheidsbevordering en netwerkvorming met betrekking tot het ontwikkelingsgericht benutten van de cultuurhistorie in planvorming, ontwerp en uitvoering van ruimtelijke opgaven. De activiteiten richten zich op de belangrijkste ruimtelijke opgaven (water, inrichting landelijk gebied en stedelijke vernieuwing) en op voorbeeldstellende projecten (Nieuwe Hollandse Waterlinie en Limes). De toegevoegde waarde is dat een praktische bijdrage wordt geleverd aan het bevorderen van ontwikkelingsplanologie en het realiseren van ruimtelijke kwaliteit en identiteit. Belangrijkste doelgroepen van de activiteiten zijn de andere overheden, uitvoeringsorganisaties, ontwerpers en marktpartijen.

Doel:	Stimuleren en faciliteren van kennisontwikkeling en –verspreiding, deskundigheidsbevordering en netwerkvorming.
Resultaat:	Gerealiseerde projecten, cursussen, bijeenkomsten en communicatie op basis van een jaarlijks door de trekkende ministeries vast te stellen activiteitenprogramma (2005 – 2009, conform de Nota Belvedere).
Trekker:	Namens de ministeries van OCW, VROM, LNV en V&W: projectbureau Belvedere.
Overige partijen:	ROB/RDMZ, Expertisecentrum LNV, e.a.
Budget actie:	€ 1,84 miljoen (2005); € 2,19 miljoen (2006), € 1,81 miljoen (2007), € 1,85 miljoen (2008).

Kasteel Groeneveld [D-6]

In de nota Ontwerpen aan Nederland kreeg Kasteel Groeneveld de taak om projecten tot stand te brengen die de betekenis van landschapsarchitectuur voor de ruimtelijke kwaliteit versterken. Publieksparticipatie was daarbij belangrijk. Het werken aan deze projecten, in combinatie met reguliere publieksmanifestaties, zoals tentoonstellingen en educatieve activiteiten, heeft een inhoudelijke mix van beleids-, publieks- en onderwijsprojecten opgeleverd die verdere ontwikkeling verdient. Kasteel Groeneveld zal worden ontwikkeld tot het nationaal centrum voor landschap en platteland, zoals is voorzien in de Agenda Vitaal Platteland. Kasteel Groeneveld staat voor een inspirerende omgeving waar ruimte wordt gecreëerd voor een innovatieve aanpak van maatschappelijke dilemma's, zowel in directe, fysieke als ook in indirecte, geestelijke zin. Steeds wordt daarbij de verbinding gelegd tussen mensen, het landschap en het beleid.

In de periode 2005 – 2008 komen in ieder geval de navolgende onderwerpen aan bod:

- dilemma's uit de voorbeeldprojecten;
- Nationale Landschappen;
- ontwerpateliers;
- landschapsontwikkelingsplannen.

Doel:	Verkenning van mogelijkheden om Kasteel Groeneveld verder te ontwikkelen tot een "Centre d'excellence" voor het landschap en platteland in 2005, de haalbaarheid hiervan en de implementatie.
Resultaat:	Het 'merk' Kasteel; Groeneveld, als hét centrum voor landschap en platteland.
Trekker:	LNV.
Overige partijen:	Stichting Groeneveld, NAI, Dienst Landelijk Gebied, Staatsbosbeheer en Rijksadviseur voor het Landschap in adviserende rol.
Budget:	Uit programmageld LNV.

Kennisinfrastructuur Cultuurhistorie [D-7]

Cultuurhistorische data, informatie en toepassingskennis van rijk, provincies, gemeenten en andere 'bronhouders' worden integraal in een GIS omgeving ontsloten via één webportaal en zijn daarmee bruikbaar en beschikbaar voor ruimtelijk planvorming en ontwerp. In 2005 is een eerste versie van het webportaal opengesteld, uitbreiding van bestaande en nieuwe functionaliteiten staan gepland in 2005 – 2008.

Het door de Kennisinfrastructuur Cultuurhistorie (KICH) gehanteerde informatiemodel is afgestemd op en volledig toepasbaar binnen de digitale uitwisseling ruimtelijke plannen. De toegevoegde waarde van de Kennisinfrastructuur Cultuurhistorie is dat de cultuurhistorie op eenvoudige wijze kan worden geïntegreerd in plannen en ontwerpen. De plannen en ontwerpen winnen daardoor aan kwaliteit en identiteit.

Doel:	Ontsluiten en beschikbaar stellen van integrale en praktisch toepasbare cultuurhistorische data, informatie en kennis.
Resultaat:	Webportaal en informatiemodel voor cultuurhistorische informatie en data.
Trekker:	OCW (ROB/RDMZ), LNV, VROM
Overige partijen:	V&W, Alterra, Projectbureau Belvedere, provincies, gemeenten en waterschappen. Samenwerking is gewenst met onder meer Staatsbosbeheer, Het Oversticht, Dorp, Stad en Land, Natuurmonumenten, erfgoedhuizen etc.
Budget actie:	€ 395.000 (2005; vanuit Belvedere en InAxis). Voor periode 2006 – 2008 nog te bepalen.

Interdepartementaal onderzoek Architectuur en Cultuurhistorie [D-8]

Verkenning naar verbreding, verdieping en afstemming van kennis over architectuur en cultuurhistorie. Bijzondere aandacht gaat uit naar het ontwerpend onderzoek (naar lange termijnontwikkelingen en transformaties van het stedelijk en landelijk gebied), archiveringsonderzoek (waaronder landschapsarchitectuur), de waardering en het gebruik van (landschaps)architectuur en ontwikkeling van de nationale Ruimtelijke Hoofdstructuur. De Rijksbouwmeester en het ministerie van LNV arrangeren een ronde tafelgesprek met betrokkenen met als doel te komen tot een agenda voor de komende vier jaar. Deze agenda leidt vervolgens tot een projectplan waarin de stappen tot de brede verkenning worden uitgewerkt. Eerste stap tot afstemming vormt de inventarisatie van onderzoeken die op deze gebieden binnen de zeven departementen zijn of worden verricht. In het verlengde hiervan wordt samenwerking en uitwisseling bevorderd, zowel tussen en binnen de ministeries als bij indirecte investeringen.

Doel: Bevorderen interdepartementaal onderzoek naar (landschaps)architectuur en cultuurhistorie.
Resultaat: Verkenning van interdepartementaal onderzoek en bundelen van kennis (2005-2008).
Trekker: LNV en VROM.
Overige partijen: EZ, V&W, Defensie, OCW(ROB/RDMZ), Wageningen UR.
Budget actie: VROM € 25.000 (budget architectuurbeleid), LNV uit onderzoeksbudget.

Ontwerpend onderzoek functie en vormgeving schoolgebouwen [D-9]

Het ministerie van OCW zal in 2005 ontwerpend onderzoek verrichten naar de functie en vormgeving van het schoolgebouw, een van de meest prominente onderdelen van het publieke domein. Aangezien de besluitvorming over de bouw en verbouw van scholen in sterke mate is gedecentraliseerd, is een goed resultaat afhankelijk van individuele schoolbesturen en gemeenten. Het rijk wil hen bijstaan om kwaliteit te realiseren, daarbij mede inspiratie ontleend aan de trend om schoolfuncties te combineren met andere voorzieningen, waardoor de publieke betekenis van de school des te meer wordt aangezet. Het ontwerpend onderzoek naar scholenbouw is een poging om het programma en de stedenbouwkundige en architectonische positie van het schoolgebouw van krachtige nieuwe impulsen te voorzien. Door middel van de keuze van een of meer concrete projecten wordt samen met de opdrachtgever naar grensverleggende oplossingen gezocht voor functionaliteit en architectuur van het schoolgebouw. Hierbij zal ook de kwestie van het voorgezette gebruik of herbesteding van monumentale schoolgebouwen betrokken worden. Daarnaast zal het onderzoek zich richten op de herontdekking van de school als prominent gebouw van cultuur, in afstemming met het voorbeeldproject naoorlogse stad (zie actie A-11).

Doel: Verkenning van vorm en functie schoolgebouwen door ontwerpend onderzoek.
Resultaat: Grensverleggende ontwerpen voor schoolgebouwen.
Trekker: OCW.
Overige partijen: Schoolbesturen. BNA/STARO. Rijksbouwmeester en rijksadviseurs in adviserende rol.
Budget actie: € 100.000 per jaar (2005-2008).

Leerstoelen Belvedere [D-10]

Doel van de instelling van het onderwijsnetwerk Belvedere is de geslotenheid van de disciplines ontwerp, planning en cultuurhistorie in het hoger onderwijs te doorbreken. Vanuit drie leerstoelen, die de kern vormen van het netwerk, wordt beoogd de relatie tussen de disciplines te versterken. Hiertoe worden door drie universiteiten en het Projectbureau Belvedere leerstoelen gevestigd aan de TU Delft, de Vrije Universiteit Amsterdam en Wageningen UR. Via deze universiteiten worden ook enkele aangesloten HBO-instellingen betrokken. Beoogd wordt dat de

partners vanaf 2009 een meer structurele inbedding geven aan het Belvederegedachtegoed in het hoger onderwijs en onderzoek.

Doel: Structurele inbedding Belvederegedachtegoed in het hoger onderwijs.
Resultaat: Installatie leerstoelhouders, uitwerken en van start laten gaan van onderwijs- en onderzoeksprogramma's (2005). Onderwijs en onderzoek (2005 – 2008). Vanaf 2009 structurele doorwerking Belvederegedachtegoed in onderwijs en onderzoek.
Trekker: Namens de ministeries van OCW, VROM, LNV en V&W: projectbureau Belvedere.
Overige partijen: TU Delft, VU Amsterdam, Wageningen UR. Het Projectbureau Belvedere financiert in samenwerking met universiteiten de leerstoelen, organiseert het instellen van de leerstoelen en verzorgt hiervoor het secretariaat.
Budget actie: € 161.000 (2005); € 204.000 (2006); € 187.000 (2007); € 144.000 (2008); exclusief de bijdrage van de drie universiteiten.

3 SAMEN WERKEN AAN RUIMTELIJKE KWALITEIT

Het rijk is één van de partijen die invulling kan geven aan de ambitie om Nederland te verrijken met ruimtelijke kwaliteit. Echter, andere partijen dan het rijk zijn doorgaans initiatiefnemer van ruimtelijke ontwikkelingen. In dit derde hoofdstuk staat de organisatie van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* centraal en wordt stil gestaan bij de partijen binnen het rijk die het architectuur- en Belvederebeleid aansturen en (mede) uitvoeren. Daarna worden de partijen belicht buiten de rijksoverheid, die een belangrijke bijdrage leveren om ruimtelijke kwaliteit te bevorderen, al dan niet in samenwerking met het rijk: decentrale overheden, architectuur- en erfgoedinstellingen en overige partijen.

3.1 AANSTURING EN UITVOERING VANUIT HET RIJK

Het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* is een samenwerkingsproduct van zeven departementen: OCW, VROM, LNV, V&W, EZ, BuZa en Defensie. Gezamenlijk zijn deze departementen verantwoordelijk voor een goede uitvoering. Ieder departement heeft een specifieke projectmatige verantwoordelijkheid voor onderdelen van het architectuur- en Belvederebeleid, i.c. de uitvoering van de acties waarbij het departement betrokken is.

Het actieprogramma is een belangrijk onderdeel van het cultuurbeleid én maakt deel uit van de uitvoeringsagenda van de Nota Ruimte. De coördinatie van het programma is daarmee een gedeelde politieke verantwoordelijkheid van OCW en VROM, waarbij de staatssecretaris van Cultuur en Media als eerste aanspreekpunt fungeert, gezien de verantwoordelijkheid voor het architectuur- en Belvederebeleid. LNV heeft naast zijn projectmatige verantwoordelijkheid een generieke verantwoordelijkheid voor het Belvederebeleid en het landschapsbeleid. De Rijksbouwmeester en het College van Rijksadviseurs treden op als onafhankelijk adviseur voor de bewindspersonen.

Bij elke actie in dit programma is aangegeven welk ministerie eerstverantwoordelijk is voor de uitvoering ervan. De ministeries beleggen de aansturing, ondersteuning en uitvoering van de projecten bij de eigen (uitvoerende) diensten en instanties: Rijksbouwmeester, College van Rijksadviseurs, ROB/RDMZ, Dienst Landelijk Gebied, Projectbureau Belvedere, Dienst Gebouwen Werken en Terreinen, Rijksgebouwendienst, Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer, Alterra en Directie Kennis, Dienst Regelingen van LNV e.a.

Rijksbouwmeester

Het werkdomein van de Rijksbouwmeester strekt zich uit van het gevraagd en ongevraagd adviseren van het rijk over de ruimtelijke ordening, infrastructuur en landschapsontwikkeling, het borgen van de kwaliteit van wet- en regelgeving en het stimuleren van het onderwijs, tot het inhoudelijk coördineren van het architectuurbeleid in de breedte, het bevorderen van het cultureel opdrachtgeverschap en het vergroten van de maatschappelijke inbedding van architectuur. De Rijksbouwmeester geeft specifieke adviezen aan de bouwende departementen over ontwerp en de voordracht van architecten en adviseert de Rijksgebouwendienst over rijkshuisvesting, monumenten en cultureel erfgoed en beeldende kunst (in het kader van de percentageregeling). Essentieel onderdeel van dit adviesproces is het debat over het ontwerp in

relatie tot de overige ambities van de gebruikers, die zelf hun bouwprogramma en –budget bepalen. Om aan de breedte van de opgaven tegemoet te komen, is gekozen voor een atelierachtige opzet; een interdisciplinaire en laagdrempelige werkplaats voor ontwerp- en inrichtingsvraagstukken en het adres voor interne en externe ontwerpers, adviseurs en opdrachtgevers.

Naast de bovengenoemde taken en zijn adviserende rol in de uitvoering van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*, zal de Rijksbouwmeester tot 2008 aandacht geven aan:

- inventariseren en bijeenbrengen van het internationale netwerk op het gebied van ontwerp, architectuurbeleid en ruimtelijke kwaliteit, ten behoeve van uitwisseling van kennis en ervaring;
- borging van architectonische kwaliteit bij pps-constructies, mede in relatie tot Europese aanbesteding en regels voor ontwerpwedstrijden;
- ontwikkelen van een kader voor de verhouding tussen stadsontwikkeling, monumentenbeleid en beschermd stadsgezicht, in relatie tot gebiedsontwikkeling, zie actie B-3;
- voordracht van jonge architecten bij projecten van de rijksbouwopgave;
- koppeling van beeldende kunst aan andere disciplines, vroeg in het proces, bij ontwerp onderzoek, documentatie van stedenbouwkundige, landschappelijk en infrastructurele opgaven, in communicatietrajecten en bij bouwopgaven (percentageregeling);
- in beeld brengen van de ruimtelijke en programmatische potenties voor de rijkshuisvesting bij functieveranderingen, leegstand en vrijkomende terreinen; in het bijzonder onderzoek naar de transformatie van leegstaande rijkskantoren tot woningen en de toekomst van monumentale specifieke rijkshuisvesting, met dreigende leegstand;
- onderzoek naar verbetering van de werkplek, mede in relatie tot de ontwikkeling van flexibele verzamelkantoren en projectruimten voor ministeries.

College van Rijksadviseurs

Onder voorzitterschap van de Rijksbouwmeester is het College van Rijksadviseurs ingesteld, functionerend als een brede adviescommissie en met een flexibele projectmatige werkwijze. De Rijksadviseurs voor het Landschap, voor het Cultureel Erfgoed en voor de Infrastructuur zijn aangesteld vanuit respectievelijk het ministerie LNV, OCW en V&W. Enerzijds adviseren de Rijksadviseurs het 'eigen' ministerie over (beleidsmatige) vraagstukken die spelen binnen het vakgebied, anderzijds spelen zij als adviseur van het kabinet adequaat in op ontwerp-vraagstukken en beleidskwesties aangaande architectuur in de brede zin van het woord. Het College van Rijksadviseurs heeft een adviserende rol in nagenoeg alle acties van dit *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*.

ROB/RDMZ

De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) draagt namens het ministerie van OCW zorg voor het archeologisch deel van ons cultureel erfgoed. Dit doet de dienst niet alleen, maar samen met andere verantwoordelijke partijen als provincies en gemeenten. De ROB bundelt, ontwikkelt en verspreidt kennis, ontwikkelt beleid, biedt faciliteiten en stimuleert samenwerking tussen rijk, provincies, gemeenten en andere relevante partijen en disciplines in het archeologische veld. De ROB draagt zorg voor een tijdige inbreng van het archeologisch belang bij partijen die betrokken zijn bij de ruimtelijke inrichting van Nederland.

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ), eveneens onderdeel van het ministerie van OCW, is hét centrale punt voor kennis en onderzoek op het gebied van monumentenzorg. De dienst richt zich niet alleen op gebouwen, maar ook op de bescherming van de historische omgeving, zoals stads- en dorpsstructuren, monumentaal groen en het cultuurhistorisch waardevolle landschap. De RDMZ ontwikkelt beleid, verricht toegepast wetenschappelijk onderzoek, kent subsidies toe voor restauratie en onderhoud van monumenten en adviseert en ondersteunt gemeenten, provincies en particuliere organisaties op technisch, stedenbouwkundig, cultuurhistorisch en juridisch gebied.

De beide rijksdiensten bevinden zich in een traject van fusie dat leidt tot één nieuwe rijksdienst die zich inzet voor het belang van zowel het archeologische, het gebouwde als het cultuurlandschappelijke erfgoed. Het bevorderen van het duurzaam ontwikkelen van het erfgoed, en daarmee het betekenis geven aan de leefomgeving, maakt deel uit van de missie van de nieuwe dienst. ROB/RDMZ is nadrukkelijk betrokken bij de uitvoering *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*, als feitelijk trekker van acties of als partij die kennis, expertise en/of informatie inbrengt.

Dienst Landelijk Gebied

De Dienst Landelijk Gebied (DLG) is een agentschap van het ministerie van LNV, dat voornamelijk in opdracht van rijk, provincies, gemeenten en waterschappen werkt. Als uitvoerende dienst voor het landelijk gebied vertaalt DLG abstract beleid voor natuur, landschap, recreatie, water, landbouw en cultuurhistorie naar uitvoering in concrete projecten. Kerntaken van DLG zijn grondverwerving, inrichting, uitvoering van subsidieregelingen en advisering. Door het realiseren van groene plannen heeft DLG invloed op de kwaliteit van het platteland en van het landschap rond de steden en op de aard en aanpak van de ruimtelijke opgaven in Nederland. Het ruimtelijk ontwerp speelt een belangrijke rol bij de inrichting van het landelijk gebied, in de vorm van ontwerpateliers, landschapsplannen en driedimensionale visualisaties van landschappelijke veranderingen m.b.v. Geografische Informatie Systemen (GIS).

Projectbureau Belvedere

Het rijk heeft ter stimulering van de uitvoering van het Belvederebeleid het projectbureau Belvedere opgezet. Dit projectbureau opereert op de snijpunten van enerzijds cultuurhistorie en planvorming/ontwerp en anderzijds beleidsvorming en -uitvoering. De activiteiten van het bureau zijn gericht op kennisontwikkeling, kennisverspreiding, netwerkvorming en het realiseren van structurele doorwerking van het Belvederebeleid. Hiertoe wordt jaarlijks een activiteitenprogramma vastgesteld. De komende jaren zal het accent versterkt worden gelegd op het stimuleren en faciliteren van provincies en gemeenten, waterschappen, ruimtelijk adviesbureaus, ontwerpers en marktpartijen bij de planvorming, ontwerp en uitvoering. Het vormen van netwerken draagt hieraan bij. Kennisontwikkeling en -verspreiding richt zich in het bijzonder op praktische instrumenten om cultuurhistorie te integreren in de uitvoering van het waterbeleid, de stedelijke vernieuwing, reconstructieplannen en natuurontwikkelingsplannen. Om deskundigheid te bevorderen organiseert het projectbureau cursussen (Belvedere op de werkvloer), excursies, ontwerpateliers en themabijeenkomsten. Tevens is een helpdesk ingericht, waar betrokkenen met vragen over de beleidsuitvoering terecht kunnen. Een projectenbank op internet biedt informatie over instrumenten, middelen en voorbeelden ter ondersteuning van de uitvoering van het Belvederebeleid.

In de komende jaren zullen de activiteiten van het projectbureau mede zijn gericht op het overdragen en internaliseren van het Belvedere-gedachtegoed in reguliere organisaties.

Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie

Het Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW) ondersteunt de Liniecommissie, het besluitvormend orgaan van het nationaal project de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Naast deze taak is het Projectbureau faciliterend naar alle betrokken partijen om de juiste randvoorwaarden te creëren (instrumentarium, kennisuitwisseling en -bundeling) voor de concrete uitvoering van de visie voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie, zoals die is neergelegd in het Panorama Krayenhoff. Uitvoering vindt plaats door middel van zogenoemde projectenveloppen, onder regie van de provincies.

Ruimtelijk Planbureau

Het Ruimtelijk Planbureau (RPB) is het nationale kennisinstituut voor de ruimte. Het in 2002 opgerichte onafhankelijke bureau verkent ruimtelijke ontwikkelingen in het heden en in de toekomst, agendeert en signaleert nieuwe onderwerpen, en schetst nieuwe beelden en ontwerpen. Het RPB werkt met een tweejaarlijks werkprogramma, dat wordt opgesteld door de directeur, maar waarvoor de betrokken departementen en de decentrale overheden (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Interprovinciaal Overleg) worden gehoord. Daarnaast wordt het werkprogramma besproken in de ministerraad en in de Rijksplanologische Commissie.

3.2 DECENTRALE OVERHEDEN

De sturingsfilosofie 'decentraal wat kan, centraal wat moet', geeft de decentrale overheden een bijzondere verantwoordelijkheid. De Nota Ruimte legt de verantwoordelijkheid voor de basiskwaliteit van het landschap en het ruimtelijk ontwerp bij provincies, gemeenten en waterschappen. Zij ontwikkelen het benodigde planologisch beleid en kunnen daarbij gebruik maken van het stimulerende instrumentarium van het rijk, waaronder kwaliteitsagenda's, de Rijksbouwmeester en het College van Rijksadviseurs en dit *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*. Speciale verantwoordelijkheden voor de decentrale overheden liggen er bij het uitwerken van de kernkwaliteiten voor de Nationale Landschappen (provincies) en het benutten en borgen van culturele kwaliteiten in de stedelijke vernieuwing (gemeenten, op basis van de convenanten Grote-stedenbeleid). De waterschappen spelen een belangrijke rol bij de versterking van ruimtelijke kwaliteit, zowel beleidsmatig (bevordering water als sturend principe, deelstroomgebiedsvisionen, watertoets) als in de uitvoering van het waterberheer. Het rijk pleegt een procesmatige toetsing op aandacht voor landschappelijke en ontwerpqualität in de provinciale plannen.

Veel provincies, gemeenten en waterschappen formuleren eigen ambities op het terrein van het architectuur- en Belvederebeleid en werken die uit in zelfstandige of gezamenlijke programma's. In de Cultuurconvenanten worden deze ambities in de landsdelen door het rijk onderschreven en is vastgelegd dat de voornemens van het kabinet en decentrale overheden elkaar kunnen versterken door middel van een doorlopende dialoog. Het gesprek over ruimtelijke kwaliteit krijgt met het verschuiven van verantwoordelijkheden naar decentrale overheden, naar verwachting meer en meer een wederzijds karakter. De realisatie van ieder goed voorbeeld vindt hoe dan ook plaats op locatie in stad of regio en impulsen voor verbetering van de ruimtelijke kwaliteit komen vanuit alle overheidslagen (en vanuit de markt).

De decentrale overheden zijn op hoofdlijnen betrokken bij de uitwerking van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*. Het zwaartepunt van samenwerking en overleg met de decentrale overheden

vindt plaats binnen het kader van elke individuele actie: het niveau waar het werk moet gebeuren en het overleg concreet kan worden. Bij de meeste voorbeeldprojecten uit het actieprogramma is sprake van directe betrokkenheid, dan wel van sterke relevantie voor andere overheden. Met het opnemen van cultuurdoelstellingen binnen de afspraken over de investeringsbudgetten voor stedelijk en landelijk gebied (ISV en ILG) wordt de aandacht voor ontwerpqualiteit en cultuurhistorie gestimuleerd bij decentrale ruimtelijke afwegingen en besluitvorming. Een aantal acties is expliciet gericht op (mede)gebruik door decentrale overheden, waaronder subsidieregelingen voor projecten, de Kennisinfrastructuur Cultuurhistorie, de landschapsontwikkelingsplannen en het Activiteitenprogramma Belvedere. Andere acties kunnen indirect (voorbeeldwerking, spin-off) of in een later stadium van waarde zijn voor andere overheden.

Het rijk wil met het actieprogramma de dialoog tussen het rijk en de decentrale overheden over de (culturele) ambities versterken. Daarbij zouden naast het rijksprogramma de acties en goede voorbeelden van provincies, gemeenten en waterschappen gespreksonderwerp moeten zijn.

3.3 ARCHITECTUUR- EN ERFGOEDINSTELLINGEN²

Voor de uitvoering van het architectuur- en Belvederebeleid van het rijk spelen de architectuur- en erfgoedinstellingen een onontbeerlijke rol. De instellingen kennen een grote mate van zelfstandigheid in de bepaling van de eigen koers en de uitvoering van taken. De instellingen worden gesubsidieerd in het kader van de Cultuurnota die een vierjaarlijkse cyclus kent. Voor de Cultuurnota 2005-2008 heeft de Raad voor Cultuur de beleidsplannen van de instellingen beoordeeld³. De adviezen die over de beleidsplannen zijn uitgebracht, vormden de basis van de beslissingen over de subsidies van de instellingen door het ministerie van OCW – en door VROM wanneer sprake is van gezamenlijke subsidiëring. De subsidiebeschikkingen worden normaliter voor vier jaar afgegeven. Omdat dit jaar nader onderzoek plaatsvindt naar instellingen die zogenaamde branche- en/of ondersteunende functies vervullen, is voor een aantal instellingen vooralsnog alleen een beschikking over 2005 afgegeven.⁴ Voor de periode 2006-2008 zal voor die instellingen afzonderlijk worden beschikt, op basis van door de instellingen ingediende beleidsplannen.⁵

Bij de ondersteuning van het stelsel van architectuur- en erfgoedinstellingen richt het rijk zich vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid op instellingen met een nationaal of internationaal profiel en werkgebied. Het stelsel bevat een diversiteit aan instellingen, die een groot aantal verschillende doelgroepen bereiken. Een aantal instellingen richt zich expliciet op de decentrale partijen. Het kabinet neemt met de in de Cultuurnota gemaakte keuzes verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van dit faciliterende stelsel. Gezien de verschuivende verantwoordelijkheden met

² In deze paragraaf worden de architectuur- en erfgoedinstellingen gepresenteerd die (mede) door het rijk worden gefinancierd en vanwege hun taak en werkwijze rol hebben in de uitvoering van het architectuur- en belvederebeleid. Uitzondering zijn de Steunpunten Monumentenzorg en Archeologie.

³ Raad voor Cultuur, 'Spiegel van de Cultuur. Advies Cultuurnota 2005-2008'

⁴ Dit betreft Nai, Archined, Archiprix, Berlage Instituut, BONAS, European Nederland, Convent van Gemeentelijke Archeologen, Stichting voor de Nederlandse Archeologie en het Nationaal Contact Monumenten. Het Stimuleringsfonds voor Architectuur heeft een beschikking gekregen voor vier jaar ten aanzien van de uitvoering en de budgetten betreffende de Regeling projectsubsidies Architectuur en de Regeling projectsubsidies Belvedere.

⁵ Omdat de beschikkingen worden verstrekt na verschijning van het Actie Programma Ruimte en Cultuur, kan in dit programma nog niet in detail worden ingegaan op de inhoudelijke en financiële randvoorwaarden voor de instellingen voor de periode 2006-2008.

betrekking tot de realisatie en borging van ruimtelijke kwaliteit ligt, naast de verdere groei en ontwikkeling van decentrale instellingen, een toenadering tussen de instellingen en de decentrale overheden voor de hand. Het rijk kan en wil hierin echter niet dwingend optreden. De instellingen hebben een eigen verantwoordelijkheid ten aanzien van hun programmering en dus in het identificeren van relevante opgaven en de keuze van partners voor samenwerking. In de gesprekken tussen rijk en instellingen is gebleken dat de instellingen zich bewust zijn van de relevantie van de decentrale vraag en zorgvuldig afwegen of en zo ja hoe ze de decentrale markt kunnen bedienen binnen de gelimiteerde capaciteit en middelen.

Nederlands Architectuurinstituut

Het Nederlands Architectuurinstituut (NAi) vervult de functie van nationaal archief en kenniscentrum op het gebied van architectuur, stedenbouw, landschaps- en interieurarchitectuur. Hiernaast heeft het NAi een landelijke platformfunctie in het presenteren van actuele ontwikkelingen en het stimuleren van publiek debat over ruimtelijke ordening en architectonische kwaliteit. Het instituut ontplooit educatieve activiteiten die voor een belangrijk deel zijn gericht op het primair en het voortgezet onderwijs. Het NAi beschikt over een archief, een bibliotheek met studiezaal en ruimte voor tentoonstellingen en debat. Het instituut beheert de rijkscollectie op het gebied van architectuur, één van grootste bouwkunstcollecties ter wereld, met archieven en verzamelingen van belangrijke Nederlandse architecten, honderdduizenden tekeningen en meer dan duizend maquettes. Als nationaal sectorinstituut is het NAi de eerstverantwoordelijke instelling om vorm te geven aan het internationale architectuurbeleid. De internationale activiteiten worden grotendeels gefinancierd uit de HGIS-gelden⁶. Naast reizende tentoonstellingen, organiseert het NAi symposia en lezingenreeksen in het buitenland.

De Raad voor Cultuur stelt in zijn advies over het beleidsplan van het NAi 'Van erfgoed tot experiment' (2005-2008), dat dit instituut het middelpunt vormt van het Nederlands architectuurbestel. De komende periode dient vooral de presentatie van collectie en archief aan een breed publiek versterkt te worden, met de nodige aandacht voor inhoudelijke reflectie en diepgang. Dit wordt in het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* ondersteund. Het NAi heeft aangegeven in de komende periode, naast de reguliere taken, programmatische activiteiten te willen ontplooiën die aansluiten op de agenda van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*. Het voornemen van het NAi om het cultureel erfgoed dat is opgeslagen in de eigen archieven meer te verbinden met actuele en toekomstige opgaven wordt verwelkomd. Het NAi besteedt de komende jaren in het bijzonder aandacht aan landschapsontwikkeling, architectuur als drager van identiteit en grensgebieden van architectuur en andere disciplines. Van belang is dat het NAi zich niet alleen richt op het fysieke domein, maar ook ruimte geeft aan het conceptuele domein van ideeën, experimenten, ontwerpvarianten die inspireren en tot nadenken stemmen. Het voornemen van het NAi de internationale activiteiten intern steviger te verankeren en extern effectiever in te zetten sluit aan bij de ambitie van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* de internationalisering van het architectuurbeleid meer gestalte te geven.

⁶ HGIS staat voor Homogene Groep Internationale Samenwerking. De Regeling is bedoeld voor projecten die een stimulerende bijdrage leveren aan internationale kennisontwikkeling, kennisverspreiding en profilering van de Nederlandse architectuur en stedenbouw. De HGIS-Cultuurmiddelen worden beschikbaar gesteld door de ministeries van BuZa en OCW

Stimuleringsfonds voor Architectuur

Het Stimuleringsfonds voor Architectuur (SfA) vervult een fundamentele functie in het Nederlandse architectuurbestel. Het SfA bevordert kennisontwikkeling en kennisoverdracht binnen de ontwerpende disciplines, door het verstrekken van subsidies en door eigen initiatieven. Daarnaast brengt het fonds de betekenis van architectuur, stedenbouw, landschapsarchitectuur en cultureel erfgoed onder de aandacht bij een breed publiek. Als uitvoerende instelling van de Regeling projectsubsidies Architectuur en de Regeling projectsubsidies Belvedere treedt het fonds op als co-financier van projecten van ontwerp bureaus, onderwijsinstellingen, overheden en particuliere opdrachtgevers. Het SfA subsidieert ook de jaarprogramma's van de circa dertig lokale architectuurcentra. Met behulp van de HGIS-Cultuurmiddelen worden internationale projecten, zoals manifestaties, tentoonstellingen en symposia gesubsidieerd⁷. De komende periode wil het fonds een multidisciplinaire benadering van complexe ruimtelijke transformatieopgaven bevorderen, waarbij extra aandacht uitgaat naar het leren van de praktijk. Een aandachtspunt is de publieke ruimte, en in het bijzonder de architectuur van collectieve gebouwen in de zorgsector en het onderwijs. In samenwerking met Premisela, stichting voor Nederlandse vormgeving, zal dit vraagstuk door het SfA worden onderzocht.

De Raad voor Cultuur concludeert in zijn advies over het beleidsplan van het SfA 'Een cultuur van ruimte maken' (2005-2008), dat er dankzij de subsidies van het fonds talrijke waardevolle initiatieven op het gebied van architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur tot stand komen. Deze conclusie wordt in het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* gedeeld. Dat geldt evenzo voor de voornemens van het fonds om de verdere professionalisering van lokale architectuurcentra én hun onderlinge samenwerking te bevorderen. De ervaringen en kennis die het fonds heeft opgedaan bij de uitvoering van de Architectuurregeling en de Belvedereregeling zijn waardevol voor het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*. Uitvoering geven aan het streven naar bundeling van beide subsidieregelingen kan de integrale samenhang tussen cultureel erfgoed en ontwerp daadwerkelijk vormgeven.

Architectuur Lokaal

Ter bevordering van de kwaliteit van de gebouwde omgeving fungeert de stichting Architectuur Lokaal als een onafhankelijk kennis- en informatiecentrum voor gemeenten, marktpartijen en particulieren. Om de deskundigheid van opdrachtgevers te bevorderen organiseert de stichting stimuleringsprogramma's, symposia, studiereizen en cursussen. Architectuur Lokaal wil een rol van aanjager vervullen bij stagnerende processen. De Kwartaalkrant vormt een belangrijk communicatiemiddel op het gebied van lokaal architectuurbeleid. In samenwerking met andere partijen wordt een aantal 'steunfuncties' vervuld: Architectuur Lokaal coördineert de uitwisseling van kennis en informatie tussen de lokale architectuurcentra, biedt via het Informatiecentrum Eigenbouw informatie aan particulieren en professionals over het bouwen van een eigen huis en ondersteunt met het Steunpunt Ontwerpwedstrijden uitschrijvers van ontwerpwedstrijden, meervoudige opdrachten en ontwikkelingscompetities.

De Raad voor Cultuur spreekt zich naar aanleiding het beleidsplan 'Om de gebouwde cultuur' (2005-2008) weliswaar positief uit over onderdelen van het werk van Architectuur Lokaal, maar stelt toch dat subsidiëring vanuit het cultuurbudget niet langer wenselijk is. De stichting zou te ver

⁷ Zie noot 2

van de kerntaken zijn geraakt. In het kader van de Cultuurnota is niettemin besloten de subsidie aan Architectuur lokaal voort te zetten. Het rijk is van mening dat de kracht van Architectuur Lokaal ligt in haar werk ten behoeve van het regionale en lokale niveau en dat zij zich daarop zou moeten concentreren. Op verschillende vlakken bieden de activiteiten van Architectuur Lokaal concrete mogelijkheden voor samenwerking in het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*, zoals de stedelijke herstructureringsopgave en de opstelling van landschapsontwikkelingsplannen. Nadere afstemming over de invulling van de samenwerking binnen het actieprogramma zal plaatsvinden.

European Nederland

De stichting European Nederland organiseert in samenwerking met circa twintig Europese landen iedere twee jaar een internationale ideeënprijsvraag voor architecten onder de veertig jaar, over ontwerpogaven voor concrete locaties. De winnende ontwerpen worden in principe uitgevoerd. European kan gezien worden als een Europees platform voor opdrachtgevers (gemeenten en marktpartijen) en ontwerpers. De stichting schept kansen voor jonge architecten, mobiliseert ideeën, oplossingen en benaderingen en draagt bij aan het debat over architectuur en stedenbouw op lokaal, nationaal en internationaal niveau.

De Raad voor Cultuur acht de werkzaamheden van European (beleidsplan 2005-2008) van groot belang, en is van mening dat de bestaande formule gekoesterd moet worden. In het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* worden mogelijkheden gezien tot samenwerking met European. In de komende periode zal afstemming met European Nederland plaatsvinden met het oog op de internationalisering van het architectuurbeleid. European is geïnteresseerd in aansluiting bij de thema's en voorbeeldprojecten van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*, zoals de ruimtelijke en architectonische kwaliteit van bedrijventerreinen, de naoorlogse stad en ruimtelijk ontwerpen met water.

Berlage Instituut

Het Berlage Instituut is een postacademische opleiding met een internationale signatuur, gericht op studie en onderzoek op het gebied van architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur. Het instituut vervult een laboratoriumfunctie voor actuele vraagstukken. Het deelnemersveld is grotendeels internationaal van samenstelling. Het onderwijsprogramma is gericht op collectief onderzoek in 'teamwork', waarbij studieprojecten worden gekoppeld aan concrete praktijksituaties en reële opgaven. Hiervoor wordt samengewerkt met externe partners, zoals gemeenten en projectontwikkelaars. Het Ph.D. programma biedt een beperkt aantal personen de mogelijkheid om promotie-onderzoek te doen. In het verlengde van de onderzoeks- en onderwijsactiviteiten organiseert het instituut lezingen en tentoonstellingen en verzorgt het publicaties en de periodiek Hunch.

De Raad voor Cultuur is positief over het beleidsplan van het Berlage Instituut (2005-2008), met name over de accentverschuiving in het programma naar ontwerp onderzoek. Door praktijk en theorie direct aan elkaar te koppelen, zal het instituut zich veel sterker dan voorheen profileren als culturele werkplaats. Deze koerswijziging sluit aan bij de nadruk die in het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* op het ontwerp onderzoek en goed opdrachtgeverschap wordt gelegd. Het Berlage Instituut zal waar mogelijk de komende periode een bijdrage leveren aan de voorbeeldprojecten en/of de ontwerpateliers van het actieprogramma.

Fonds voor de Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst

Het Fonds voor de Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst (Fonds BKVB) geeft subsidies aan individuele beeldend kunstenaars, vormgevers en architecten en aan bemiddelaars, zoals beschouwers, critici, theoretici en curatoren. Doel van het fonds is het bevorderen van de kwaliteit van de beeldende kunst, vormgeving en bouwkunst. Elke twee jaar wordt voor met name architecten, stedenbouwkundigen en architectuurcritici een studiereis georganiseerd, waarvan de bevindingen in een publicatie en een tentoonstelling worden gepresenteerd. Het Fonds BKVB reikt oevreprijzen, de Premselaprijs en de Prijs voor de Kunstkritiek uit. Met de instelling van de Commissie Pilotprojecten heeft het Fonds BKVB een instrument ontwikkeld voor het stimuleren van nieuwe beleidsinitiatieven.

De Raad voor Cultuur adviseert positief over het beleidsplan van het Fonds BKVB (2005-2008). De komende periode wil de instelling zich op het gebied van de bouwkunst actiever opstellen in het veld en allianties aangaan met collega-instituten en andere partijen. Mede met het oog op het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* zal het onderzoek naar de herstructureringsopgave, de belangrijkste thematiek van de studiereis in 2004, in internationaal perspectief worden verdiept, waarbij samenwerking wordt gezocht met relevante instellingen. Een ander aanknopingspunt voor samenwerking in het kader van het actieprogramma betreft Het Experiment, een speciaal programma van de Rijksbouwmeester voor jonge architecten, om in twee jaar tijd brede praktijkervaring op te doen.

Archiprix

De stichting Archiprix presenteert jaarlijks de beste afstudeerplannen van de Nederlandse opleidingen voor architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur. De stichting is een samenwerkingsverband van de Academies van Bouwkunst, de Technische Universiteiten in Delft en Eindhoven, Fontys (Academie voor Architectuur en Stedebouw in Tilburg) en Wageningen Universiteit. De plannen worden tentoongesteld en samen met het juryoordeel gepubliceerd. Archiprix bevordert de instroom van talentvolle ontwerpers in de ontwerppraktijk en biedt de Nederlandse ontwerpopleidingen een podium waarop zij zich kunnen presenteren. Met de oprichting van Archiprix Internationaal zijn door de stichting contacten gelegd met buitenlandse onderwijsinstellingen.

Archiprix Internationaal wordt in het advies van de Raad voor Cultuur over het beleidsplan (2005-2008) als interessant initiatief gezien. Aanbevolen wordt het enorme databestand van de internationale ontwerpopleidingen breder beschikbaar te maken. In het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* zal met Archiprix afstemming plaatsvinden over de mogelijkheden het internationaal netwerk beter in kaart te brengen en over Het Experiment, een speciaal programma van de Rijksbouwmeester voor jonge architecten, om in twee jaar tijd brede praktijkervaring op te doen.

ArchiNed

ArchiNed is een onafhankelijk architectuurplatform op internet met een eigen redactie, dat nieuws publiceert en een overzicht biedt van alle zich op internet presenterende Nederlandse ontwerp bureaus. Daarnaast is er een vacaturebank en een agenda met tentoonstellingen, lezingen en uitstaande prijsvragen en symposia. Behalve aan Nederlandse architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur besteedt de site aandacht aan ontwikkelingen in het buitenland. Een groot deel van de website is tevens in het Engels beschikbaar. ArchiNed werkt

onder meer samen met de stichtingen Archiprix en European en het Fonds Beeldende Kunst, Vormgeving en Bouwkunst.

Volgens de Raad voor Cultuur heeft ArchiNed een centrale rol op het gebied van informatie-uitwisseling. ArchiNed levert een inspirerende bijdrage aan het vakdebat, mede dankzij een groot bereik onder de vakgemeenschap. In het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* zal waar mogelijk worden samengewerkt om van dat bereik te kunnen profiteren.

BONAS Bibliografieën en Oeuvrelijsten van Nederlandse Architecten en Stedenbouwkundigen
De stichting BONAS publiceert bibliografieën en oeuvrelijsten van Nederlandse ontwerpers uit de periode 1790 tot heden. Op basis van archief- en literatuuronderzoek worden de oeuvres gereconstrueerd en toegankelijk gemaakt. Naast de uitgave van een monografische boekenreeks, beheert BONAS een online databestand dat toegang biedt tot de oeuvres en tot de belangrijkste architectuurtijdschriften sinds 1843. De stichting is gehuisvest bij het NAI, dat BONAS met faciliteiten ondersteunt.

De Raad voor Cultuur hecht waarde aan de werkzaamheden van BONAS. Grotere financiële betrokkenheid van het NAI acht de raad echter wenselijk. Er is geen specifieke rol voor BONAS in het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*.

Nationaal Contact Monumenten

Het Nationaal Contact Monumenten (NCM) is de koepelorganisatie voor particuliere monumentenorganisaties in Nederland. De stichting maakt zich sterk voor het vergroten van de maatschappelijke positie van monumenten en de kwaliteit van monumentenzorg. Het NCM stimuleert de actieve participatie van de honderden particuliere monumentenorganisaties in het ruimtelijk proces op decentraal niveau, een taak die aan belang wint gezien de decentralisatie van het ruimtelijk beleid. Het NCM brengt deskundigheid en praktijkervaring van de monumentenzorg in het debat over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke ordening en stimuleert het debat hierover in eigen kring. In samenwerking met andere organisaties, waaronder de provinciale erfgoedhuizen en het projectbureau Belvedere, worden trainingen verzorgd voor het particuliere veld, die zijn gericht op een effectieve inbreng in de (veranderende) ruimtelijke ordeningspraktijk.

De Raad voor Cultuur oordeelt op basis van het NCM-beleidsplan 2005-2008 dat de het NCM gezien zijn staat van dienst de koepelorganisatie van de Nederlandse monumentenzorg kan zijn, maar vindt dat de instelling haar kerntaken uit het oog heeft verloren. Inmiddels werkt het NCM aan een heroriëntatie waarbij de kerntaken op nieuw worden vastgesteld. Daarbij is er naast de traditionele en objectgerichte benadering van de monumentenzorg meer aandacht voor het versterken en borgen van de historische kwaliteit in de ruimtelijke ordening (planologische monumentenzorg). Deze ontwikkeling biedt mogelijkheden om in het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* de samenwerking met NCM te versterken.

Stichting voor de Nederlandse Archeologie

De Stichting voor de Nederlandse Archeologie (SNA) fungeert als platform en koepelorganisatie voor de archeologiesector in Nederland. De doelstelling van de SNA is het verstevigen van de positie van de archeologie als integraal onderdeel van het cultureel erfgoed. De SNA heeft een brede achterban binnen de archeologiesector: universiteiten, gemeenten, provinciale erfgoedcentra, bedrijven, amateur- en beroepsverenigingen. Educatie en publieksbereik zijn

speerpunten in het beleid van de SNA, dat zich richt op informatievoorziening, deskundigheidsbevordering en samenwerking met relevante partijen binnen en buiten de archeologie.

De Raad voor cultuur waardeert de wijze waarop de SNA de dialoog tussen overheid en veld faciliteert en stimuleert. Waar mogelijk wordt met de SNA samengewerkt bij het vormgeven aan de dialoog met de archeologiesector over de in het Actieprogramma Ruimte en Cultuur benoemde thema 's.

Convent van Gemeentelijke Archeologen

Het Convent van Gemeentelijke Archeologen (CGA) behartigt de belangen van het archeologisch erfgoed in Nederlandse gemeenten. Het CGA richt zich daartoe op de gemeentelijke rol binnen het archeologisch bestel, het bevorderen van archeologie als onderdeel van cultuurhistorisch beleid en beheer en de informatieverstrekking aan gemeenten. Het convent benadrukt de publieksfunctie van de archeologie door middel van publicaties, tentoonstellingen, open dagen en lezingen.

De Raad voor Cultuur erkent de bijzondere positie van het CGA in het archeologische bestel. En waardeert de kwaliteit, toegankelijkheid en zichtbaarheid van de op de gemeentelijke praktijk geschoeide producten. In het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* zal waar mogelijk met het CGA worden samengewerkt op het raakvlak van stedelijke archeologie en ruimtelijke ontwikkeling.

Steunpunten Monumentenzorg en Archeologie

Sinds 1995 zijn in de provincies steunpunten monumentenzorg en archeologie opgericht, waarmee thans sprake is van een steunpuntennetwerk (SPN). Het doel van de steunpunten is het verbeteren van de kwaliteit van zowel de objectgerichte als omgevingsgerichte monumentenzorg en archeologie, primair door het ondersteunen van gemeenten. De steunpunten richten zich echter niet alleen op de gemeenten, maar ook op het particulier initiatief. Zij bieden een platform voor ondersteuning, informatieuitwisseling en afstemming tussen gemeenten, provincie en het rijk. Dit gebeurt onder meer via een bouwplanoverleg en een ruimtelijk planoverleg. De steunpunten ontwikkelen zich tot organisaties met een brede cultuurhistorische doelstelling, een brede expertise gericht op ruimtelijke kwaliteitsvraagstukken (o.a. Belvedere) en op inbedding van de cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening. De steunpunten worden gezamenlijk gefinancierd door OCW en de provincies. Bij de uitvoering van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* kunnen de steunpunten een waardevolle schakel vormen.

3.4 OVERIGE PARTNERS

Naast de architectuur- en erfgoedinstellingen dragen ook de uitvoeringsorganisaties, beroepsorganisaties, kennisinstituten en marktpartijen bij aan het stimuleren van de ruimtelijke kwaliteit. Vanuit hun specifieke functie zijn zij betrokken bij de nieuwe ruimtelijke opgaven waarmee Nederland de komende jaren wordt geconfronteerd. Waar kansen zijn op een vruchtbare samenwerking zullen deze partijen door de verantwoordelijke departementen bij de uitvoering van de afzonderlijke acties uit het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* worden betrokken.

Staatsbosbeheer (SBB) is een publieke uitvoeringsorganisatie die al meer dan honderd jaar werkt aan een duurzame leefomgeving voor mens, plant en dier. Met de zorg over en verantwoordelijkheid voor ruim 240.000 hectare heeft SBB veel waardevolle cultuurlandschappen en monumenten in beheer. Naast dagelijks beheer van deze gebieden houdt de organisatie zich bezig met beleidsondersteuning en fungeert zij als intermediair tussen rijksoverheid en samenleving. SBB speelt zo een actieve rol bij gebiedsontwikkeling, samen met alle andere betrokkenen, privaat of publiek. Daarnaast richt SBB zich op het grote publiek om bewustwording en waardering van de culturele dimensie van natuur en landschap te bevorderen: door een zo groot mogelijke toegankelijkheid van de terreinen, maar bovendien met tal van activiteiten en evenementen waarbij natuur en cultuur zichtbaar en beleefbaar gemaakt worden. SBB vormt ook een verbindende schakel tussen praktijk en onderwijs.

De **Stichting Kunst en Openbare Ruimte** (SKOR) heeft als belangrijkste taak het ontwikkelen van voorbeeldstellende kunstprojecten in, of in relatie met de openbare ruimte. SKOR begeleidt en adviseert organisaties die kunst in de openbare ruimte willen realiseren en levert waar nodig financiële ondersteuning. De stichting richt zich op de wisselwerking tussen kunst, opdrachtgever, locatie en publiek en legt daarbij relaties met nieuwe ontwikkelingen binnen nieuwe media, architectuur, landschapsarchitectuur en stedenbouw. SKOR verricht aanvullende taken op het gebied van voorlichting, publiciteit en advies en spant zich in om met publicaties, debatten en lezingen het professionele discours over het vakgebied te stimuleren.

Beroepsorganisaties en kenniscentra vervullen een belangrijke taak bij de uitwisseling van kennis en deskundigheid. Naast het behartigen van de (beroeps)belangen van de leden en het stimuleren van een hoog niveau van beroepsuitoefening en vakdeskundigheid zijn de organisaties een ontmoetingsplaats, waar kennis wordt ontsloten, gegenereerd en verdiept. De **BNA**, voluit de Koninklijke Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst Bond van Nederlandse Architecten BNA, is de algemene Nederlandse beroepsvereniging van architecten. Circa 3.000 architecten zijn bij de BNA aangesloten. De **BNSP** is de Beroepsvereniging van Nederlandse Stedebouwkundigen en Planologen, en telt circa 850 persoonlijke leden en 70 adviesbureaus die betrokken zijn bij de ruimtelijke inrichting van het land, zowel in stedelijk als in landelijk gebied. Interieurarchitecten kunnen zich inschrijven bij de **BNI**, de Beroepsvereniging van Nederlandse Interieurarchitecten. De **NVTL** is de belangenvereniging van tuin- en landschapsarchitecten. De vereniging wordt gevormd door leden die het vak tuin- en landschapsarchitectuur uitoefenen en/of willen bevorderen, dan wel om andere redenen een gerichte en daadwerkelijke belangstelling hebben voor het vak.

Het **Nirov** is een onafhankelijke vereniging voor professionals in ruimtelijke ontwikkeling van stad, land en regio. Het Nirov organiseert in een samenwerking met andere partijen de hoofdstroom van zijn activiteiten - studiereizen, discussiedagen, cursussen - in meerjarenprogramma's rondom belangrijke inhoudelijke onderwerpen (majeure problemen, trends of issues). De onafhankelijke organisatie **SEV** (voorheen de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting) ontwikkelt innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken op het gebied van wonen. De SEV werkt met een meerjarenprogramma dat elke vier jaar wordt geëvalueerd. **KEI** kenniscentrum stedelijke vernieuwing is een onafhankelijke intermediair tussen vraag en aanbod over stedelijke vernieuwing en herstructurering. De stichting KEI ontsluit kennis, informatie en expertise voor betrokkenen bij het stedelijk vernieuwingsproces. KEI werkt met een

netwerk van betrokkenen organisaties en brengt publieke en private partijen rond thema's en opgaven van de stedelijke vernieuwing bijeen.

De **onderwijs- en onderzoeksinstituten** zijn van een grote betekenis voor het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur*. Zij leveren als het ware de 'bouwstenen' aan voor de (her)inrichting van Nederland. De ontwikkeling binnen het architectuur- en Belvederebeleid heeft ook zijn weerslag gehad op deze instellingen. De onderwijsinstellingen die Nederland rijk is, de **Technische Universiteiten van Delft en Eindhoven**, de **academies van bouwkunst** en **Wageningen UR** hebben het ontwerpend onderzoek inmiddels hoog op de agenda staan. Daarnaast is de laatste jaren het gedachtegoed van Belvedere steeds meer gemeengoed geworden. Belangrijke ontwikkeling in dit kader is de vestiging van een leerstoel Belvedere bij Wageningen Universiteit, TU Delft en de Vrije Universiteit Amsterdam. Interdisciplinaire samenwerking is tegenwoordig, vooral op de academies, vanzelfsprekender evenals internationale uitwisseling, hetzij door het aantrekken van buitenlandse (gast)docenten, hetzij door uitwisselingsprogramma's in het buitenland.

Het onderzoeks- en kennisinstituut **Alterra** verricht als deel van de Wageningen UR ondermeer beleidsondersteunend onderzoek voor het brede veld van de groene ruimte in opdracht van het rijk, de rijksdiensten en andere overheden. Via gerichte onderzoeksprogrammering (Dienst Landbouwkundig Onderzoek) wordt bijgedragen aan het oplossen van relevante maatschappelijke vraagstukken binnen het taakveld van 'de groene ruimte'. Er bestaat een decennialange betrokkenheid bij ontwerp-vraagstukken en onderzoek naar de kwaliteit van het landelijk gebied voor mens en natuur. Dit gebeurt enerzijds vanuit de lijn van de zogenoemde kennisbasis en anderzijds langs de lijn van het beleidsondersteunend onderzoek. Langs deze weg worden programma's en projecten uitgevoerd die gericht zijn op kennisontwikkeling, -montage en -verspreiding en netwerkvorming/participatie. Dit gebeurt op basis van een jaarlijkse programmering.

De nota Ruimte maakt ruim baan voor 'ontwikkelingsplanologie'. Gekozen wordt voor een dynamische, op ontwikkeling gerichte aanpak, waarbij de overheid ruimte biedt voor samenwerking tussen marktpartijen en overheden. Het bewerkstelligen van ruimtelijke kwaliteit valt of staat met een goede samenwerking tussen de verschillende, bij het bouwproces betrokken partijen. **Publiek Private Samenwerking (PPS)** is niet meer weg te denken uit de Nederlandse bouwpraktijk. Marktpartijen delen met de overheid hun invloed op ruimtelijke ingrepen. Deze ingrepen zijn van een steeds omvangrijker formaat: van geïsoleerde gebouwen naar grote landschappelijke en stedelijke gebieden. Een schaalvergroting die ook in de samenstelling en professionalisering van de marktpartijen is waar te nemen. Waren de ontwikkelingsbedrijven dertig jaar geleden nog éénmansbedrijven, de Nederlandse Vereniging voor Projectontwikkelingsmaatschappijen **NEPROM** is inmiddels de koepel van tientallen grote ontwikkelingsmaatschappijen. Deze vereniging streeft, net als als **Bouwend Nederland** (vroeger AVBB), en de **NVB Vereniging voor ontwikkelaars en bouwondernemers**, naar een goede samenwerking met overheidspartijen. In het kader van het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* wordt de marktpartijen onder meer gevraagd zich in te zetten bij de culturele impuls bij de investeringsbudgetten ISV en ILG.

Om de publiek-private samenwerkingsverbanden te initiëren en te stimuleren heeft het rijk het **Kenniscentrum PPS** opgericht. Dit kenniscentrum, ondergebracht bij het ministerie van Financiën, fungeert als vraagbaak en adviseur voor overheidsinstanties en verschaft het

bedrijfsleven informatie. De Dienst Landelijk gebied kent een afzonderlijk **PPS-bureau Landelijk Gebied**.

BIJLAGE 1 LESSEN UIT RECENT ARCHITECTUUR- EN BELVEDEREBELEID

Zowel de nota *Ontwerpen aan Nederland* als de nota *Belvedere* zijn – in voortgangsrapportages, evaluatieonderzoek en monitors – de afgelopen jaren geëvalueerd. In deze bijlage worden de belangrijkste lessen uit respectievelijk het architectuur- en Belvederebeleid voor het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* getrokken.

ARCHITECTUURBELEID 2001 - 2004

1. Vroegtijdige inbreng van het ontwerp. Voornaamste doel van de nota *Ontwerpen aan Nederland* is het versterken van een (vroegtijdige) inbreng van ontwerpende disciplines bij architectonische en ruimtelijke opgaven. Over de noodzaak van het ontwerp is echter meer te zeggen dan dat alleen een vroegtijdige betrokkenheid nodig is. Het is profijtelijk om de definitie van ontwerp op te rekken zodat ook ontwerpend onderzoek en multidisciplinair ruimtelijk onderzoek ingesloten worden. Bovendien is vroegtijdigheid op zich minder relevant dan maatwerk-timing: precies op dat moment ontwerpenergie mobiliseren wanneer dat het meest effectief is en goed aansluit bij de bestuurlijke aansturing.
2. Voorbeeldwerking Grote Projecten. Boegbeeld van de nota *Ontwerpen aan Nederland* vormen de tien Grote Projecten, die passen in de trend van schaalvergroting, het streven naar steeds concretere uitwerking van het architectuurbeleid en het geven van een navolgbaar voorbeeld. De nagestreefde voorbeeldfunctie van het Grote Project houdt in dat er bewust gestreefd moet worden naar een uitstralend effect. Daarvoor is echter meer nodig dan de gangbare communicatiemiddelen: eerder op een kritische manier de relatie tussen project en achterliggende thema's aan de orde stellen. Op zo'n manier kunnen de Grote Projecten vehikel worden voor een breder gevoerd maatschappelijk debat over bijvoorbeeld de waarde van cultuurhistorie en de betekenis van het ontwerp voor maatschappelijke opgaven.
3. Doorwerking. De doorwerking van Grote Projecten op de planvorming op lokaal niveau blijkt moeizaam tot stand te komen. Daarmee is de voorbeeldwerking discutabel. Het voorgenomen effect van een project zou zo nauwkeurig mogelijk moeten worden gecalculeerd. Nazorg kan daarbij behulpzaam zijn. Tegelijkertijd blijken de Grote Projecten die zich op het regionale schaalniveau richtten, uit te monden in een aantal zinvolle en hoopgevende aanzetten. Inzet op dit schaalniveau blijft zeer gewenst.
4. Rol rijksoverheid. De bijdrage die het rijk wil leveren aan de organisatie van ruimtelijke kwaliteit is niet uniform maar veelzijdig en gefacetteerd. Bij ieder Groot Project en/of opgaven moet de rijksrol opnieuw en specifiek worden vastgesteld. In de evaluatie werden de rollen van het rijk beschreven als opdrachtgever, probleemeigenaar, gespreksverleider en probleemtoe-eigenaar. Een verdere oriëntatie op de manier waarop de rijksrollen gedifferentieerd kunnen worden, is geboden.
5. Verantwoordelijkheid. Het politieke adoptieouderschap van de Grote Projecten is nuttig gebleken om het architectuurbeleid tot een breed gedragen verantwoordelijkheid te maken. De betrokkenheid van verschillende bewindspersonen leidde er echter ook toe dat de binding tussen het project en de algemene doelstellingen van het architectuurbeleid onvoldoende gewaarborgd bleef. Een keuze voor het adoptie-ouderschap houdt dan ook de noodzaak in tot

gedegen inhoudelijke afstemming op niveau van bewindspersonen.

BELVEDEREBELEID 2000 - 2004

1. Doorwerking. Op nationaal niveau zijn de laatste jaren voortvarende stappen gezet voor de beleidsmatige doorwerking van de nota Belvedere. Het beleid en het gedachtegoed zijn goed verankerd in de verschillende rijksnota's (Cultuurnota, Nota Ruimte, Agenda Vitaaal Platteland, het Nationaal Bestuursakkoord Water). Het streven meer ruimte te geven aan maatschappelijke dynamiek door in te zetten op ontwikkelingsplanologie en de culturele dimensie daarvan, biedt waardevolle aanknopingspunten voor de continuering van het Belvederebeleid. Op provinciaal niveau wordt Belvedere nog vaak sectoraal opgepakt en getoetst. Verdere inbedding in het integrale gebiedsgerichte beleid biedt kansen. Op lokaal niveau verschilt de wijze van uitvoering sterk. Grotere gemeenten ('gidsgemeenten') met een eigen cultuurhistorische afdeling maken vorderingen, kleine gemeenten blijven achter. Maatschappelijke organisaties worden actiever, wat bijvoorbeeld blijkt uit de wijze waarop terreinbeheerders (Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer) met cultuurhistorie omgaan. Marktpartijen zijn nog minder actief, hoewel recent onderzoek uitwijst dat de interesse voor cultureel erfgoed toeneemt, door de stijgende marktvraag naar identiteitsvolle en kwalitatief (historische) woon- en werkomgevingen.
2. Concretisering. De bekendheid van (het 'merk') Belvedere is groot, vooral op rijks- en provinciaal niveau en in de cultuurhistorische sector. Het bereiken van de handelende partijen, zoals gemeenten, niet cultuurhistorisch specialisten en marktpartijen vormt een opgave. Hierbij is nadere concretisering van het motto 'behoud door ontwikkeling' aan de hand van ervaringskennis en (praktijk)voorbeelden gewenst.
3. Meekoppelende belangen. Om tot betere aansluiting op de uitvoeringspraktijk te kunnen komen, is het nodig meekoppelende belangen te zoeken in grote ruimtelijke opgaven zoals stedelijke vernieuwing, vitalisering van het landelijk gebied en wateropgaven. Door de toegevoegde waarde van cultuurhistorie in deze opgaven in te brengen en te expliciteren, kunnen tastbare en afrekenbare resultaten worden geboekt.
4. Verantwoording. De focus van het Belvederebeleid verschuift van vergroting van de bekendheid en doorwerking van het beleid naar de beleidsuitvoering. Bij het afleggen van verantwoording over het gevoerde beleid is daarom een overgang van beleidsevaluatie naar monitoring van beleidseffecten aan de orde. Aansluiting bij activiteiten van gespecialiseerde gegevensverzamelende instellingen (Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijksplanbureau) is hierbij gewenst.

BIJLAGE 2 FINANCIËLE INZET 2005-2008

(bijgevoegd in spreadsheet)